

Tijding 2004 – 2

Kroniek van de heemkundekring

Het Zuidkwartier

Tijding
2004 - 2

*Uitgave van de
heemkundekring
Het Zuidkwartier*

27^e jaargang

augustus 2004

VOORWOORD

De tweede Tijding van 2004 begint met het eerste deel van een serie artikelen over cafeetjes van de hand van J. v.d. Bussche. Een serie die eenmalig onderbroken zal worden door Tijding 3, die geheel gewijd zal zijn aan de bevrijding 60 jaar geleden van deze streek vanuit het oogpunt van de Canadezen.

We schenken echter ook in dit nummer al aandacht aan gebeurtenissen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het artikel van E. Verhoeyen – zie de toelichting daaraan voorafgaand – draagt bij aan uitbreiding van de kennis over de Van Niftrik-route en is een waardevolle aanvulling daarop.

Daarnaast is de redactie verheugd dat vier streekgenoten hun herinneringen uit de oorlogsperiode voor u aan het papier wilden toevertrouwen. We lezen daarin hoe ingrijpend de indrukken waren die zij in hun jeugd opdeden. (Als uw soortgelijke gebeurtenissen uit uw pen wilt laten vloeien, stuur ze ons toe!)

Tenslotte publiceren we enige artikelen die zijn geschreven als reactie op voorgaande Tijdingen, waaronder de bijdrage van M. Roskamp, waarin ze de belofte nakomt dat door de redactie nader op de persoon van Dien Mous zou worden ingegaan.

Tegen de tijd dat u dat allemaal gelezen hebt, heeft u gezien dat bijna voorin D.Adriaansen ons mee terugnam naar 1904. Hij geeft een selectie van opmerkelijke krantenberichten van honderd jaar geleden.

Veel leesplezier.

Inhoud:

– Voorwoord, <i>redactie</i>	p. 02
– Een dorp vol cafeetjes, deel I, <i>J. van den Bussche</i>	p. 03
– Krantenberichten uit 1904, <i>D. Adriaansen</i>	p. 20
– Mijn kroegentocht in 1944, <i>J. Michielsen</i>	p. 24
– Hoe ik 60 jaar geleden, <i>C. v.d. Bergh</i>	p. 26
– Dierbare herinnering aan Len Ewans, <i>mevr. I. Hertogs-Hugens</i>	p. 31
– Gewond in 1940, <i>mevr. J. van Beeck- van Bruggen</i>	p. 32
– ‘Oom Roger’ en de SR AIR 40: Belgen en Nederlanders in de Franse militaire inlichtingendienst (1939-1942), <i>E. Verhoeyen</i>	p. 34
– Dien Mous, <i>M. Roskamp</i>	p. 47
– Reactie op Tijding 2003-3, <i>P.L. Verpraet</i>	p. 56
– Landgoederen in Putte, <i>F. Meeus</i>	p. 59
– Nieuwe puzzelfoto betreffende Dien Mous.....	p. 63
– Inlichtingen en adressen	p. 64

EEN DORP VOL CAFEETJES (deel 1)

door J. van den Bussche

HERBERG PANNEHOEF

Een van de oudste herbergen van Ossendrecht was gelegen aan de weg Bergen op Zoom-Antwerpen. Denk daarbij niet aan een goed geëgaliseerde baan, (want schone wegen die lopen niet ver) maar meer aan een karrenspoor, dat zich in de loop der eeuwen had gevormd over stuifduinen en door begaanbare laagtes.

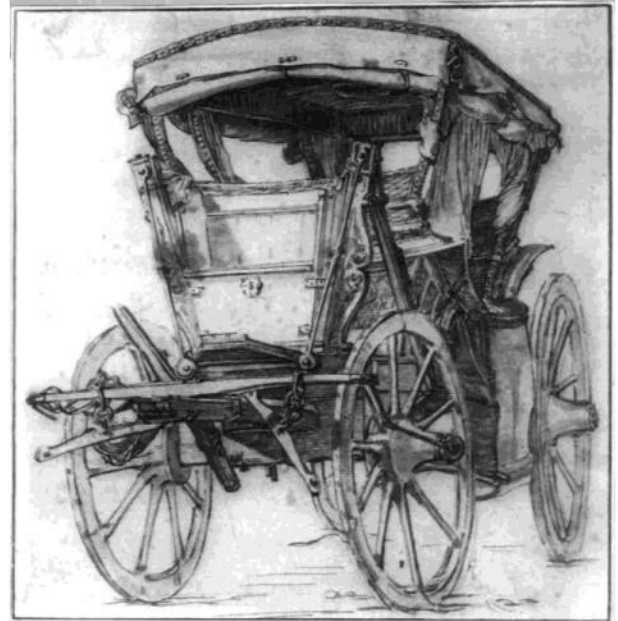

Vanaf Putte liep de weg oostwaarts langs Ossendrecht, daarna niet door het Hoogerheide van nu, maar via een postbaan in noordelijke richting naar Bergen op Zoom. Zeker een belangrijke reisroute tussen bovengenoemde steden. We denken hierbij aan handel, met toeloop zoals b.v. naar de jaarmarkten van Bergen op Zoom en als militaire baan tijdens oorlogen.

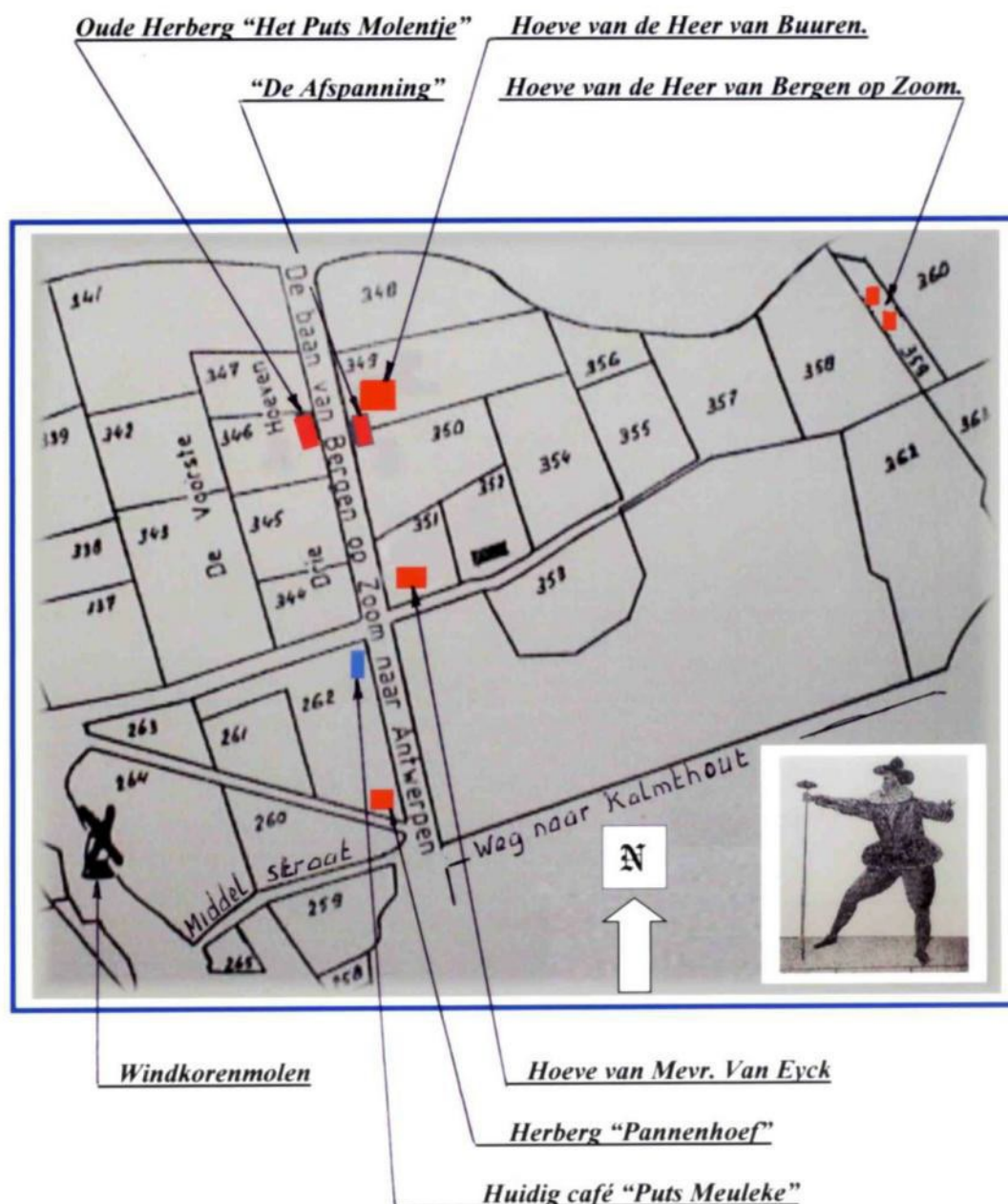
Dat karrenspoor heette na 1620 Spinolaes Victualie wegh, vernoemd naar de Spaanse veldheer, en was zeer belangrijk voor bevoorrading der troepen.

Reiswagen 17^e eeuw [Wilem Buytenwech]

Tijdens de Franse overheersing tussen 1745 tot 1748, en 1793 tot 1813 was dit traject weer "dienstbaar". Later in de jaren van onze geschiedenis was het de verbindingsweg voor Nederlandse, Engelse, Duitse en Canadese oorlogseenheden.

De periode van reformatie en 80-jarige oorlog was door zijn grillige strijdvorm, de vernielingen en bijbehorende plunderingen, een waar drama voor deze streek. De Hollandse en Spaanse soldaten trokken met hun heen-en-weer bewegingen soms door een stuk niemandsland, dat was ontstaan in en bij de dorpjes ten zuiden van Bergen op Zoom, die gedurende een tiental jaren geheel waren ontvolkt. Hoe en wanneer kwam er dan toch een herberg op deze kale stuifduinen waar doorheen de zgn. holderdebolder verbindingsweg lag?

Een nieuwe start

Eind 16de eeuw, na een afwezigheid van ongeveer 10 jaar, werden de oud-bewoners maar ook anderen, aangemoedigd door de grootgrondbezitters zich wederom hier op en tegen de duinen te vestigen. Zij wilden, meest voor eigen belang, de zgn. drijvende kleigronden opnieuw indijken en woeste zandvlaktes cultiveren voor de landbouw. Bij dit laatste dacht men aan roggeteelt als voedsel, maar ook als basisproduct voor het brouwen van bier. Een veilige drank vergeleken met sloot- of grondwater, dat allerlei ziektekiemen konden bevatten. In

Ossendrecht begon men met cultiveren in 1639 ten oosten van eerdergenoemde weg waar een "rauwveld" was gelegen. Er werd geëgaliseerd, opgevuld en sloten gegraven om de waterhuishouding te kunnen regelen. Deze werken duurden tot 1663, inclusief de bouw van drie boerderijen, die bezit waren van de heer Van Buuren op no. 349, van mevrouw Van Eyck op no. 351 en van de Heer van Bergen op Zoom op no. 359 (zie kaart hierboven).

Het gebied kreeg de naam "Dreyhoeven".

Een herberg

Als woordverklaring geeft men aan “her” afkomstig van “heir” wat leger betekende en “berg” berging, zijnde een beschutte plaats.

Tijdens bovengenoemde ontginning had Pieter Rams, die getrouwd was met de weduwe van Matthijs Adriaanse, 20 gemeten landbouwgrond gekocht ten zuidwesten van de Dreyhoeven, genaamd “den groote blok”, no. 262 en daarop een boerderij met herberg gebouwd. Hij gaf het de naam “Pannenhoeff” naar de toen nog zeldzame dakbedekking en die gelegen was aan een vijfsprong van wegen (zie kaart). Deze mensen deden aan landbouw en verkochten wijn en bieren. Pieter Rams voerde daarnaast het beroep uit van boswachter op de Oostheide, wat inhield het zuidoostelijk deel van Ossendrecht, dat toen als dorpsgebied in tweeën was verdeeld. Hun eerste caféklanten waren de werkers van bovengenoemde projecten, maar al snel kwamen reizigers van allerlei strekking even verpozen of afspannen. Er was drank en voedsel aanwezig voor mens en dier, met rustplaats en overnachtingruimte. Zo’n aanlandingspunt kende waarschijnlijk wel snel z’n eigen voorkeurregels, die zorgdroegen voor vertrouwen en uitstraling naar hun gasten, en men kreeg liefst volk over de vloer met inbreng en gezellige conversatie.

De korenmol op de Oostheide

Het Moleneind, en nog meer de Molenbosstraat van nu, roepen herinneringen op aan een periode van drie tot vier eeuwen terug. De oude molen van Ossendrecht ging waarschijnlijk in 1581 verloren en werd herbouwd rond 1617. Bij de gevechten met de Spanjaarden van 1622 ging alles weer te gronde. De latere ontginningen en het einde van de 80-jarige oorlog boden nieuwe kansen voor de toekomst. De burens van “Pannenhoeff” op de Oostheide namen in aantal toe en begonnen als particulieren in 1659 nabij de latere zgn. Molenbosstraat met de opbouw van een nieuwe windkorenmolen, die een jaar later al moest worden overgedragen aan de Markies van Bergen op Zoom (zie kaart). Hij alleen had het molenrecht. De molenaar en de dorstige klanten bleven waarschijnlijk dezelfden.

Een nieuwe uitstraling

De reis per paardenkoets tussen de steden was vrij duur in verband met tolgeld en beveiliging. Toch waren die reizigers de gewenste klanten voor het herbergbezoek, financieel natuurlijk en met kennis van zaken hadden ze ook nog wereldnieuws te melden. Dat wilde men graag in de gelagkamer bij het aanbieden van drank in ontvangst nemen. Verhalen over het leven in de stad, het V.O.C.-gebeuren met de overwinningen op zee, de geloofshervormingen en de gruwel en weldaad uit die dagen. Zij waren de mensen die de nieuwe producten van overzee kenden, zoals kruiden, vruchten, aardappelen en het genotmiddel tabak. Er viel heel wat te vertellen, te zien of misschien ook wel eens te proeven. Het was nieuws vergaren, met vraag en aanbod, en bij gebrek aan andere bronnen zeer welkom om volk bij volk te houden.

Kermisklanten

Tot een ander genre van jaarlijkse bezoekers die kwamen verpozen in de herberg hoorden standwerkers voor jaarmarkten en kermissen. Daaronder zaten handelaars van allerlei koopwaar, muzikanten, ronselaars, schoonpraters, maar ook kwakzalvers, planeetlezers, sterrenwichelaars, buitelaars en koorddansers. Tijdens die dagen dronken mannen graag brandewijn met suiker en rozijnen, terwijl de vrouwen zich lieten verwennen met klongel of meisjesbier, of ook wel jenever met stroop. In de 17de eeuw werden op kermissen en jaarmarkten tussendoor dienstmeisjes geronseld voor de stad.

Dan verschenen meneer en mevrouw per rijtuig in opsmuk en schijn en boden de meisjes een toekomst in ruil voor dienstbaarheid. Velen bezweken daarvoor. Deze werkwijze liet velen onver-

schillig maar had niet de instemming van iedereen, zeker niet van pastoor of dominee. Er werd echter niets aan dit ronselen gedaan en het speelde toen door heel de Nederlanden.

bierkar

Vermeldenswaard waren de in die dagen drukbezochte paardenmarkten in stad en dorp, waar een onderlinge prestigeslag geleverd werd tussen de paardenkrachten van de boer en het luxeervoer enerzijds contra de ‘ezelskaar van de handelaar’ anderzijds. Immers verschil in brein en beurs was er toen ook. Een gezegde uit die dagen was, *geen markt zonder ezel erop*, al was hij dan vaak wel tweebeinig.

Er is veel gepasseerd en er ging heel wat om in de 17de eeuw. Pieter Rams en zijn vrouw zijn zeker erg betrokken geweest bij wat ze zagen van dit visa versa gebeuren vanuit hun herberg Pannenhoeff. Gelegen aan deze heuvelachtige zandweg konden ze vanaf de duinen westwaarts de Schelde zien stromen. Weg zowel als water had de taak een verbinding te onderhouden naar de gebieden die cultureel en financieel de Gouden eeuw beleefden.

Hier moest men echter genoeg nemen met een stoffige weg en de glinstering van de Scheldestroom als op warme dagen de zonnestralen als parels weerkaatsten op het water.

Nieuwe mensen gaan verder

Het oude echtpaar Rams werd opgevolgd door de familie Cornelis Elsevier-Janssen die als erfgenaam stond geboekt. Hij, zijnde gepensioneerd onderofficier, werd bij deze herbergier. Zo vermeldde men hem in 1701. De Elseviers, waaronder o.a. Jan met Tanneke en Pieter met Marie, bewoonden de Pannenhoeff tot 1747. In dat jaar werd Bergen op Zoom belegerd door Franse troepen en bivakkeerden vele soldaten hier langs deze strategische weg. Aangenomen mag worden dat Pannenhoeff en meerdere panden later zwaar beschadigd zijn achtergelaten. De restanten werden in 1768 genaast door de Heer van Bergen op Zoom. Rond 1793 woonden Antonie Bril en Anna

van Meel als laatste bewoners in de enigszins herstelde hoeve.

HERBERG HET PUTS MOLENTJE

In de nadagen van Pannenhoeff werd enkele honderden meters noordelijker een nieuwe afspanning gebouwd, “het Molentje” genaamd. Om misverstanden te voorkomen: er wordt hier bedoeld de bebouwing aan het einde van de later daar naar genoemde Molendreef, die begon vanaf het Hondseind. De bouwrij vond plaats in 1776 voor opdrachtgever Frans Linde, molenaarszoon uit Berendrecht, die het de naam ‘HET MOLENTJE’ gaf. In het Ossendrechtse dialect: “Ut Meuleke ontend van de Mullekusdreef”.

Een naam als jeugdherinnering van Frans, of een naam komende uit vroegere dagen? Op dit perceel 346 was een bouwplicht in verband met een woning die daar gestaan had vóór het beleg van Bergen op Zoom van 1747.

Frans Linde bleef twee jaar eigenaar en verkocht het aan J.B. de Morin die het toen “Auberge” noemde. Deze kapitaalkrachtige man maakte er werk van en bouwde in het jaar 1792 aan de overkant een afspanningstal. Kijkend naar de munten die hier zijn gevonden, werd deze afspanning door diverse personen uit het land gebruikt. Zeker ook uit Zeeland en de zuidelijke Nederlanden. Dat bracht met zich mee dat katholieke en protestantse type koetswagens en ook vrachtvervoer hier geparkeerd hebben gestaan, zowel op de dag als in de nacht. Uit processen blijkt dat de afspanning ook dienst deed als tolhuis voor b.v. uitvoer van producten afkomstig uit Oost-Indië. Hieraan verbonden waren de tolambtenaren Eichhorn Hendricks en Maria Henrika Jonkerman. Zij waren Nederlands-hervormd evenals De Morin en dat gaf een voorkeursfunctie.

*Zuid- Bevelandse kapwagen van katholiek type Zeeland eerste helft 19de eeuw
Er zijn drie banken i.v.m. kinderrijkdom van de katholieke gezinnen.*

Zuid-Bevelandse kapwagen van protestants type eerste helft 19de eeuw

Tijdens dit oponthoud en mede door de opkomst van de tabak, werden in de herberg weddenschappen in snel en langzaam roken aangegaan bij dezelfde vul-ling tabak, waarbij de verliezer het gelag betaalde. Dit vond ook plaats in de periode voor en na 1800.

Goudse pijpen gebruikt voor de wedstrijden

De Morin overleed in 1811 en de erfgenamen zetten de goed renderende zaak voort tot 1832.

Toen kocht Jan Francis Delhonger uit Bergen op Zoom het geheel, om het een jaar later over te doen aan Johan Cristiaan Steuerwald uit dezelfde stad. Waarschijnlijk niet het juiste moment voor een goede koop door gedeeltelijke grenssluiting tijdens de onafhankelijkheidsstrijd van België. En het was ook niet zeker dat er snel een opleving kwam. De tol-pacht bleef bestaan tot 1850 en toen keerde tolle-naarfamilie Hendricks naar Twente terug.

jachtbrik zoals van de familie Mattemburgh

Belgen aan bod

Belgen met geld, uit de havenstad Antwerpen, investeerden graag in de gebieden op de Brabantse heu-velrug, zo ook Johan Baptist Lom-baerts, deurwaarder en groot-grondbezitter uit die stad. Hij kocht hoeve, herberg en afspan-ning het Molentje.

Het jachtbrik rijtuig van de familie Mattemburgh passeerde hier vaak en zal dit zeker aangeprezen heb-ben. Niet alleen dat ging hem toe-behoren, maar ook de Ossen-drechtse onroerend goedbezittin-gen uit de grote erfenis van schoonvader Mattemburgh.

Gedurende zijn beheer kwam er een verandering. Het aloude kar-renspoor was door toenemende drukte niet meer te handhaven en werd bestraat met kasseien. De stratenmakers Hoeks uit Hooger-heide hebben dat geklaard en leg-den kei voor kei de weg Hooger-heide – Putte tussen 1877-1880. Toen deze werklieden de grens met Putte passeerden, gingen ze niet meer alle dagen naar huis, maar bivakkeerden ze zes dagen ter plaatse.

Door de verharding van deze SNELWEG nam het verkeer toe en verschenen er meer hondenkarren. Ook de veel te lange naam “Baan van Bergen op Zoom naar Ant-werpen” veranderde in “Putse Steenweg”. Waarschijnlijk is vanaf dan “Puts” voor “Molentje” ge-voegd.

De grote stofwolk achter de paar-denwagens was verdwenen, maar het windzeil dat in verticale stand kon worden geplaatst boven de bok, bewees *wind af* nu nog meer zijn voordeel.

Aquarellen zijn vervaardigd door een nichtje van de schrijver

Dochter Josephine C. J. B. Lombaerts werd in 1890 de nieuwe eigenaresse van het Putsmolentje en stond bekend als de vrouw met de broek aan, wat dat ook moge betekenen!!!

De pachters van het molentje zijn niet allemaal bekend. De Ossendrechtse Adrianus Hubertus Vriens en Lucia van Merode woonden er van 1888 tot 1904. Inclusief de biljartruimte betaalden zij 25 gulden per jaar aan vergunningsgeld. Deze familie werd de voorlaatste café-uitbater.

De zoon Dummeke Vriens vertelde:

Wij, mijn broers en ik, groeiden op in een nog roerige tijd, en hadden elk een geweer of mes binnen handbereik al was dat laatste vaak ook om te stropen. Als de avond viel werd het donker en stil aan de Putseweg, en je wist nooit wie er nog aan kon landen. De marechaussee verbleef liever in het dorp, en bij lastige klanten moesten we het zelf maar regelen. Een keer toen er een gevecht plaatsvond en er met een mes werd gestoken, door mij, liep dat verkeerd af. Zonder verhoor werd ik de volgende dag geboeid en gebonden achter een paard, waarop de brigade-commandant zat, heel demonstratief naar Bergen op Zoom afgevoerd.

Zulke dingen werd de brigade niet in dank afgenomen door de mensen. De verhoudingen waren niet best, en men kon op een tegenzet rekenen. Dummeke -klein van stuk - vond het een geweldige tijd, vol afwisseling aan cafébezoekers, van hoge heren tot landlopers, ieder met hun eigen verhaal. *(In 1904 gingen wai uit darrebarg mar daar emme veel vort van gat).* In 1904 gingen we uit de herberg maar hebben daar veel heimwee van gehad. Tot 1906 woonde hier nog Johannes Piron met zijn Maria Philomena Verstrepen die op 24-12-1904 meldde 36m² ruimte als herberg uit te baten. De hoeve werd in 1906 verkocht aan Petrus Simons-Koolen, boer en boerin, beiden uit Ossendrecht. Op 91-jarige leeftijd vertelt een Belgische oorlogsvluchteling hoe hij in 1914 door deze brave mensen op een echt hartverwarmende manier met zijn gezin werd opgevangen. Een dag om nooit te vergeten. Lopende achter een duwkar waar zijn moeder op zat, hadden ze er op een overbevolkte weg 10 uur over gedaan om van Antwerpen naar Ossendrecht te komen.

Er waren na Simons nog twee Belgen korte tijd eigenaar van de afspanning.

De laatste bewoners waren vanaf 1926 de leden van de familie Cornelus Koolen – v.d. Bergh. Op 6 oktober 1944 zijn zij zwaar op de proef gesteld bij de gevechten tussen Duitsers en Canadezen tijdens de bevrijding van Ossendrecht. Op zeven plaatsen aan de Putseweg ging het fout en 168 jaar na de vestiging ging het Puts Molentje ook in vlammen op. Wonder boven wonder vielen er geen doden. De afspanningstal, die al vele jaren daarvoor aangekocht was door de familie Goris overleefde het, maar verdween in 1950 bij verbreding van de weg. De tijd gaat verder en deze geschiedenis zal zich niet meer herhalen.

Iets zuidelijker bouwde de familie Koolen een nieuwe boerderij, waar steeds een zoon het bezit van zijn vader overnam. Overblijfsel van de waterput en een gedeelte van de fundering bevinden zich nog in de grond aan het einde van de Molendreef.

HERBERG HET NIEUW MOLENTJE

Bij de afslag Putte/Ossendrecht, precies tussen Pannenhoef en het Putse Molentje, werd rond 1852 aan de zuidkant een hoeve met herberg gebouwd. De naam is niet bekend maar zou kunnen zijn "In De Veehandel".

Johannes Franciscus Dominicus die van beroep veehandelaar was, trouwde op vier augustus 1852 met Dimphina Couwenberg en zij namen er hun intrek. Nog in ditzelfde jaar werd de eerste zoon geboren; de moeder was toen 34 en de vader, die van beroep ook tapper was, 35 jaar.

De grens met het onafhankelijk geworden België was geen grote belemmering meer voor handel en verkeer zodat het wonen aan de Putseweg weer aantrekkelijker was geworden. Dat bewees ook de komst van meerdere cafés aan deze grote baan. Ondanks de lasten van een gezin met inmiddels zeven kinderen was er geld voorradig bij de familie Dominicus om een flink stuk polderland genaamd "de kruiwagen" te kopen voor de som van 660 gulden. Jammer voor deze Putseweg-pioniers dat in 1874 vader Dominicus overleed. De moeder met haar gezin ging of moest verder tot 1888 en toen verkocht zij aan Petrus Franciscus Koolen, die dat jaar getrouwd was met Anna Cornelia Stoffels uit Halsteren. Geen slechte periode zou men denken nu de Putse Steenweg was verhard en het vervoer toegenomen was, ware het niet dat de heer Adan, gemeentesecretaris van Ossendrecht, altijd attent als het dan toch minder ging, het graag voor een koopje over wilde nemen in 1896. Hij verhuurde het tot 1902 aan Antoon Schroeyers, landbouwer en tapper en Geertrui Timmer-

mans. Hun verging het beter, wat bleek uit de aankoop van grond voor de bouw van een eigen huis met herberg nabij het tegenwoordige beeldje (waarover later meer).

De nieuwe huurders Cornelis Jansen en Dien Simons woonden er tot 1906. Toen vond er ruiling plaats. Bovengenoemden vertrokken naar de Pappot en Jacobus v.d. Bergh en Adriana Koolen daarvandaan komend kochten huis met café en gaven het de naam "Nieuw Molentje", waarschijnlijk omdat het Putse Molentje toen als herberg zijn langste tijd had gehad.

Op kaarten uit die periode staat het oude en het nieuwe molentje aan de Putseweg vermeld. De volksmond zou het noemen " 't Café van Zjokske Baarg".

Deze man was boswachter van beroep, houtverkoper in dienst van Belgische opdrachtgevers en fabrikant van zelfgemaakte betonnen dakpannen die strooien daken moesten gaan vervangen in de toekomst. Een pienter manneke of een stoere door-douwer?

Zeker een die vooruit keek en aan klantenbinding deed. Hij gaf daar gestalte aan door de aanschaf van een biljart en het oprichten van een schuttersclub "de Batavieren" met schietbaan achter hun woning.

Gouden Bruijloft

In 1913 was het feest in de herberg. Piet Koolen en Mieke Dankers waren 50 jaar getrouwd en daar waren mede aanwezig Jac v.d. Bergh met Adriana Koolen van het "Nieuw Molentje", Piet Simons met Lies Koolen uit het oude Molentje, Kees Jansen met Dien Simons oud-bewoners van het "Nieuw Molentje" (zie foto).

Een familiegebeuren in vol ornaat. De heren in pakkie deftig, de dames getooid en gekleed in Brabantse stijl.

Zittend v.l.n.r. zonen Arjaan en Frans, het bruidspaar Piet Koolen en Mieke Dankers, dochters Jaan (Adriana) en Lies

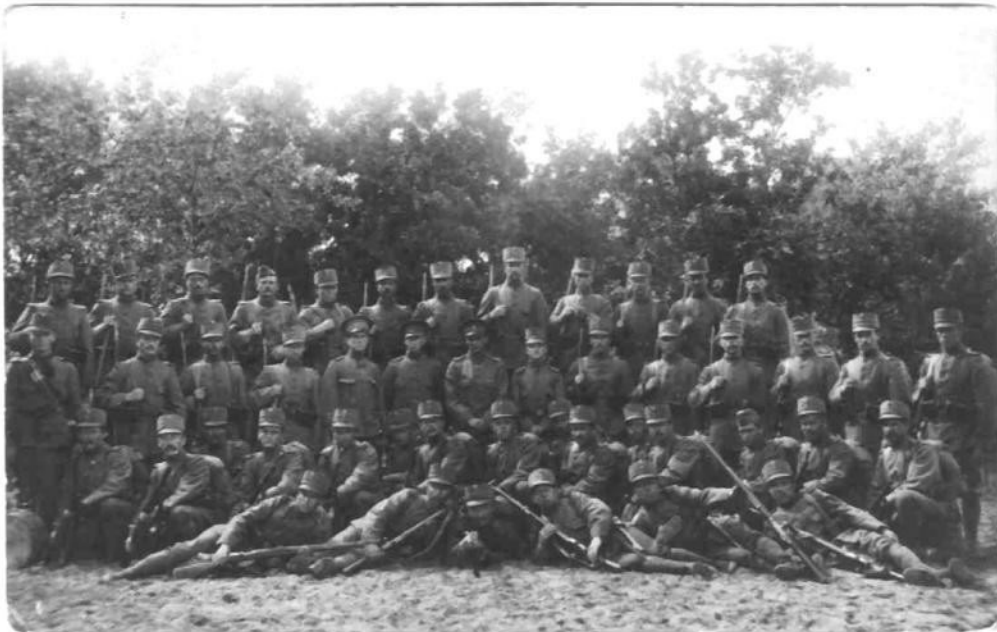
*Staannd v.l.n.r. Kees Jansen, Piet Simons, Jacobus vd Bergh (Jac),
Wies vd Bergh, Dien Simons en Net vd Berg*

*Dien Simons was de weduwe van zoon Cornelis Koolen en hertrouwd met Kees Jansen.
Piet Simons is later nadat Lies Koolen gestorven is met Roza Stoffels uit Halsteren getrouwd.*

De oorlog 1914-1918

Toen de Eerste Wereldoorlog uitbrak werd de Putseweg overspoeld door Belgische vluchtelingen die massaal in angst voor de oorlogsgruwel hun heil zochten in Nederland. Dat had niemand voorzien, noch in opvang, slaapgelegenheid, voedsel en/of ondersteuning. Daarbij verschenen ook de Nederlandse soldaten hier in de vorm van een grensbataljon.

het grensbataljon gelegerd op boerderij de Vijverberg

Het werd een spannende tijd met inkwartiering en diverse hand- en spandiensten moesten worden uitgevoerd. Dat gold ook voor herberg 't Nieuw Molentje, waarvan de schuur en zolder werd gevorderd als vaste post voor verblijf van militairen, voor zoals later bleek gedurende vier jaar.

De vergoedingen daarvoor, de periode van smokkelhandel, de verkoop van extra brandhout en de uitgaven van de Belgen voor levensonderhoud, bracht geld in beweging en verdween ook gedeeltelijk in het laetje van de diverse cafés te Ossendrecht.

Na de oorlog in 1918 bleven de smokkelpraktijken richting België nog bestaan, maar de totale situatie veranderde drastisch.

Het papieren oorlogsgeld was waardeloos geworden, de Belgische vluchtelingen en de soldaten van het grensbataljon konden weer huiswaarts keren. De landelijke werkloosheid nam toe en mondde uit in de crisisjaren '30. Een periode van grote algemene teruggang.

In deze mindere omstandigheid van 1936 namen schoonzoon en dochter, Piet van Velthoven –Van de Bergh, het café over. Piet had zijn stiel van bakker opgegeven en

werkte bij de Mol als fietsenmaker. Eens per jaar zagen zij met hun gasten vele Mol-fietsen het café passeren in de grote Ronde van Ossendrecht en er werd tussendoor heel wat bier getapt. Later kreeg Piet een dienstverband bij de P T T.

echtpaar Piet van Velthoven–Van de Bergh

Het jonge gezin was niet gestart in een tijd van voorspoed en uitspattingen, maar het draaide voort. Door oorlogsdreiging in Europa werd de mobilisatie afgekondigd en voor de tweede maal na vijftientig jaar kwam er weer een grensbataljon in deze contreien. Op 10 mei 1940 brak een nieuwe wereldoorlog uit. Al snel werd de Putseweg gebruikt voor aanvoer van Franse troepen die Nederland te hulp schoten in de strijd tegen de Duitse weermacht.

Het was van 3 mei 1814 geleden dat de Franse soldaten de Zuidwesthoek nog hadden betreden. Maar de afstandse gevechtsvoertuigen, de motorfiets met zijspan en de autobussen met soldaten waren niet opgewassen tegen de Blitzkrieg van de Duitsers en Nederland werd overrompeld. Enkele Franse militairen sneuvelden en werden tijdelijk in de berm van de Putseweg begraven. Caféhouder Van Velthoven kon dit allemaal navertellen, maar hij bevond zich vier jaar later weer aan de frontlijn. Opnieuw overleefde hij temidden van zware strijd aan de Putseweg met grote vernielingen door gevechten tussen Canadezen en Duitsers.

Putseweg in het oorlogsjaar 1944

Nieuwe start

Een stukje wederopbouw, een beetje investeren, veel inzet met goede wil en het café-bezoek fleurde op. De Belgen die in het weekend Zeeland of Brabant bezochten deden het Puts Molentje aan. Niet letterlijk

maar als hapje kwam de uitsmijter op de kaart, die met het bekende pintje een toevoeging gaf aan een gezellig onderonsje. Een waardevolle vermelding daartussendoor: als stamcafé was dit de plaats voor de (welkom thuis) feesten van buurtgenoten die als soldaat in Nederlands-Indië hadden gediend.

vd Bergh, Piet van Velthoven, Juff. Sitters en zoon Jaak van Velthoven

Bouw kazerne

Vroeg in het voorjaar van 1952 startte de bouw van een nieuwe kazerne aan de Putseweg. Een bouwput van jewelste en een grensgeval op de lijn Ossendrecht - Putte. Er werden 40 hectaren duinen geëgaliseerd en vlak gestreken waarop de gebouwen, wegen, pleinen werden gerealiseerd. Via de aanleg van enkele duizenden meters rioolpijp kwam het gebied Putseweg door deze ondergrondse lijn in verbinding met de Westerschelde.

Een druk jaar volgde met nogal wat inkwartiering van arbeidskrachten, wat ook het cafébezoek in Ossendrecht bevorderde. De komst van de soldaten op de nieuwe kazerne bracht geen extra drukte in het Putsmolentje. Misschien was het er niet direct geschikt voor soldatenvermaak, maar de Belgen konden er hun goesting wel vinden en die drukte nam toe.

Staand: Piet van Velthoven met links zijn zuster en rechts zijn vrouw in een vrolijk Belgisch gezelschap

Overnamen van vader op zoon!

Het café moest in de familie blijven en van vader op zoon was een wens van de ouders, echter geen toekomstbeeld van zoon Stan van Velthoven. Maar wat doe je als ze dit heel graag willen en je wederhelft je alle steun toezegt: dan word je toch herbergier. En zo geschiedde. Van de start in 1958 tot eind 1963 was het wel te overzien, maar toen wist Frans van Loon wielrenner Jan Jansen te bewegen zich te vestigen nabij het café van Stan en Dimphie. Toen in het vroege voorjaar direct al Parijs - Nice werd gewonnen stond niets meer de oprichting van een supportersclub (Jan Jansen) in de weg.

Het is weinig herbergiers gegeven onderdak te verlenen aan een club die erop kan bogen een groot wielrenner in wording te gaan supporteren.

Jan leverde overwinningstruien en bekertjes aan de lopende band die in het clublokaal te bewonderen waren. Het Puts Molentje herbergde dit allemaal met extra aanschouwing van de regenboogtrui als wereldkampioen en de gele trui met speciale

vermelding "Winnaar ronde van Frankrijk 1968". En daarbij de eerste Nederlander die dit had gepestreerd.

hulde aan Jan Jansen in 1968

En voor dit verhaal: het eerste en tot nog toe enige café in Nederland met deze geschiedschrijving. Stel je even voor de diverse keren van supporterstoeloop tijdens de wielercarrière Jan Jansen! In het zweet huns aanschijns moesten Stan en Dimphie de mensen voorzien van feestdrank.

Jan Janssen | *Champion du Monde 1964 Sallanches*

Café „Putsmolentje“
Supportersclub
„Jan Janssen“
Ossendrecht

Het Puts Meuleke, zoals de eigenaar zijn café inmiddels noemde, trilde in al zijn voegen op 6 september 1964 toen Jan wereldkampioen werd te Sallanche en op 7 september bij zijn thuiskomst te Ossendrecht.

Spectaculair voor het supporterscafé was ook de zomer van 1968:

- 21 juli: winnaar ronde van Frankrijk;
- 25 juli: tijdens de Acht van Chaam gehuldigd door 110.000 bezoekers;
- 26 juli: in het Olympisch stadion te Amsterdam deden 12.000 wielersliefhebbers dat over;
- 27 juli: in Ossendrecht grootse ontvangst en huldiging op het gemeentehuis, die via televisie buiten kon worden gevolgd.

De wielergekte rond Jan Jansen kreeg nog een neveneffect toen wielrenner Jac Jansen in de herberg op de fiets van Jan, waarmee hij Bordeaux-Parijs had gewonnen in 1967, het duurrecord op hometrainers wilde verbeteren.

Jac slaagde niet helemaal maar zat wel 94 uur en 59 minuten op de fiets, wat neerkomt op vier dagen en vier nachten achter elkaar. Even zolang was de herberg open voor het publiek. Zelfs de televisie bracht het in beeld.

De profwielersloopbaan van Jan Jansen, van 1964 tot 1972, was voor het Puts Meuleke een tijdperk met een gouden rand; echter tropenjaren voor de familie Van Velthoven.

Ook andere dingen hadden hun beloop. Komisch was het misverstand toen Stan, oorspronkelijk schilder van beroep, een ezel vroeg aan de familie en men in zijn onwetendheid met een echte ezel aan de voordeur stond.

Onthutsend was de ontdekking dat nabij het café een baby te vondeling was gelegd en vernietigend het bericht over de afbraak van het Puts Meuleke.

Jac Jansen tijdens zijn poging om het duurrecord te verbeteren op de hometrainer

Einde PUTS MEULEKE?

Uitspraken in de zeventigerjaren van de provincie Noord Brabant dat het café zou moeten verdwijnen om plaats te maken voor aanleg van een nieuwe weg met fietspaden, zorgden voor grote onrust.

Alle hens aan dek; zowel de bewoners als het gemeentebestuur waren fel tegen. In een keiharde strijd werd afbraak van het café voorkomen en door renovatie nu verfraaid. Na veel afwijzingen kon de toiletengroep, die uit de 19de eeuw stamde en met behulp van een zaklamp s'avonds te bereiken was, eindelijk worden gemoderniseerd.

Op 28 oktober 1977: heropening "CAFÉ PUTS MEULEKE" met uitgebreide menukaart en aanbod van 23 soorten bier. De flipperkast voor de speelliefhebbers deed haar intrede. Het horecablad van 20 juli 1984 sprak lovend over een typisch café met een even typisch kasteleinsduo.....

Maar aan alles komt een einde, zo ook hier. Na ongeveer dertig jaar, door afnemende gezondheid van Stan, stappen ze op 11 maart 1988 uit het caféleven.

Dat dit een zwaar leven kan zijn, bewijst misschien het korte verblijf van de opvolgers Meeus, Constan Schul, Antoon van Lan, Piet Beljaars, Wico Diephout, de heer Tuets en mevrouw Van Gommeren. Ze waren er over een periode van acht jaar.....

Vincent en Marian Dijkhuis, afkomstig uit Vught, wonen er nu. Met veel gevoel en inzet hebben ze er een vast honk verworven, dat uitnodigt een bezoek te brengen aan hun 'eetcafé, terras en speeltuin'. Het "Puts Meuleke" gaat de geschiedenis in als zijnde het café met de langste levensduur. Vanaf 1852 tot nu was er tapperij op deze markante plek aan de Putseweg te Ossendrecht.

huidige uitbater: Vincent Dijkhuis

**WACHT HET VERVOLG AF EN NEEM
INTUSSEN EEN SLOKJE!**

WIJ LAZEN VOOR U IN DE KRANT ANNO 1904 WETENSWAARDIGHEDEN OVER HET ZUID- KWARTIER

Dick Adriaansen

Uit de Omstreken

Beenbreek.

OSSENDRECHT, 19 Jan. De 17 jarige zoon van den koopman A. Hugens alhier, welke in den afgeloopen zomer door het vallen van een wagen zijn beide beenen brak en thans zoover hersteld was, dat hij weder eenige werkzaamheden kan verrichten, wilde gisteren een musterd uit eene mijt trekken, waarbij hij achterover viel en wederom een zijner beenen brak. Het ongeluk moet dus maar dienen.

HOOGERHEIDE, 24 Febr. Eene jonge moeder, vrouw M., had zich de vorige week even uit hare woning verwijderd en haar kind, dat eenige maanden oud was, daarin alleen achtergelaten. Tijdens hare afwezigheid had de wieg, die waarschijnlijk te dicht bij de kachel stond, vuur gevat, zoodat de moeder bij hare terugkomst haar kind terugvond, door vlammen omringd. Toen de brand in allerijl gebluscht was, bleek, dat het kind ernstige wonden bekomen had, waaraan het heden bezwiken is. Eene les, om toch in geen geval, kleine kinderen, zij het dan ook voor korten tijd, zonder toezicht te laten.

Geplaatst 4 januari 1904:

AANBESTEDING

Door Burgemeester en Wethouders der gemeente Ossendrecht, zal, in tegenwoordigheid van den heer Hoofdingenieur van den Provincialen Waterstaat van Noordbrabant, op VRIJDAG den 29 JANUARI 1904, des namiddags ten één ure (greenwich tijd), op het Raadhuis aldaar, in het openbaar WORDEN AANBESTEED:

“Het afgraven van den Ouden Dijk, gelegen in den Noordpolder van Ossendrecht en daarna met keien bestraten, aanvangende aan den bestaanden keiweg op het gehucht “de Aanwas” en aansluitende aan den Poldergrintweg naar de Ossendrechtsche haven, ter lengte van 1585 Meter”.

Bestekken worden op franco aanvraag en tegen betaling van 50 cent verstrekt door den Heer Secretaris der gemeente Ossendrecht.

De aanwijzing zal plaats hebben op VRIJDAG den 22 JANUARI 1904, des namiddags ten één ure (greenwich tijd), bij het begin van den weg, nabij het tramstation.

Ossendrecht, den 28 December 1903,

De Burgemeester, J.F. THEUNS,

De Secretaris, E.J.H. ADAN

Keiweg.

OSSENDRECHT, 27 April. Gisteren is de in aanleg zijnde keiweg, langs den Ouden-dijk alhier door eene Provinciale Commissie, mede in het bijzijn van Burgemeester en Wethouders van Woensdrecht, in oogenschouw genomen, teneinde deze weg te doen aansluiten met een keiweg, die een volgend jaar, volgens gemaakte plannen zou worden aangelegd door den Hinkelenoord-polder onder de gem. Woensdrecht.

Naar men verneemt is de tot standkoming van laatst bedoelden weg evenwel nog zeer onzeker, daar de eigenaars der betrokken poldergronden niet in de kosten tot aanleg van een keiweg bij wenscht te dragen, terwijl ook de meest belanghebbende landbouwers alsnog niet van plan schijnen een gedeelte der kosten te dragen, trots de subsidie vanwege de Provincie toegezegd.

OSSENDRECHT, 19 Jan.

Gouden bruiloft.

Heden viel de echtlieden van der Moer-Melsen het buitengewone voorrecht ten deel, hun 50 jarig huwelijksfeest te vieren, waarbij het niet aan belangstelling ontbrak. Door eene commissie was voor eenige verrassingen gezorgd. Hedenmorgen bij het ontwaken, mocht het gelukkige paar zich vergenoegen van eene nette versiering voor hunne woning aangebracht, terwijl hen heden namiddag eene serenatde door onze harmonie werd gebracht. Tegelijkertijd werd hen twee prachtige leuningstoelen aangeboden. Bovendien werd eene goed ineengezette toespraak gehouden door den WelEd. Heer Sweering, hoofd der school alhier. Voor een en ander werd namens de familie door den schoonzoon van de jubilarissen, den heer van 't Westeneijnde, hartelijk dank betuigd.

Dat het de oudjes nog vele jaren goed moge gaan is onzen wensch.

Brand.

PUTTE, 8 Febr. In den afgelopen nacht werden de bewoners van dit dorp in hunne rust gestoord. Door het geroep: "Brand ! Brand !" Iedereen sprong terstond de vee ren uit en spoedde zich naar de plaats des onheils. Lantaarns, om de weg te verlichten, waren niet noodig, want het geheele dorp was verlicht of ware het middags 12 uur. Geen wonder want niet minder dan 5 huizen, een schuur en 2 houtstapels stonden in lichte laaie. De spuitgasten slaagden er in de naastbijzijnde huizen en stallen tegen het vuur te vrijwaren.

Heerste deze brand op Belgisch grondgebied; weldra stond ook een huisje op de Hei (Holland) in volle vlam. Twee branden dus op verschillende plaatsen, welke na niet meer dan 12 uur verschil in tijd losbarste.

Alles is verzekerd. Oorzaak onbekend.

Zwervers.

OSSENDRECHT, 8 Maart. Gisteren-voormiddag trokken 2 vreemdelingen, die er zeer ongunstig uitzagen en waarop ieders aandacht was gevestigd, door onze gemeente in de richting Hoogerheide, doch zeker door een der Brigadiers opgemerkt zijnde, werden zij door dezen achtervolgd en staande gehouden. Hierop werden zij al spoedig gelast mede terug te gaan, waaraan de zwervers ongaarne voldeden, daar zij werk wilden zoeken en verlangden, zoo zij beslist terug moesten, dat zulks per rijtuig zou geschieden, waarop de heeren recht vermeenden te hebben. De Brigadier wist echter al spoedig middelen te beramen hen te bewegen den terugtocht te voet te aanvaarden, waarna zij over de Belgische grens werden getransporteerd.

Gelukkig dat dergelijk volkje het waakzame oog der politie niet ontgaat en uit onze omgeving wordt verwijderd.

Een frisch bad.

OSSENDRECHT, 5 April. Gisterenmorgen hielden zich 2 Belgischen personen bezig met visschen op eene onwettige wijze in een kreek "De Kabeljauw" genaamd, zijnde de grensscheiding tusschen Belgisch en Nederlandsch-grondgebied. Zij werden echter opgemerkt door de marechaussee, die hen op eene verdeckte wijze tot op eene korte afstand wist te naderen zonder opgemerkt te worden, doch opeens zagen die personen de naderende politie en daar zij zich op Nederlandsch-grondgebied bevonden, aarzelden zij niet om zich te water te begeven om zodoende den overkant (Belgisch-grondgebied) te bereiken, wat hen niet dan na eenige moeite gelukten, daar bedoelde kreek, hoewel nogal diep, doch niet breed is. Dat zulks het nogal koude weder in aanmerking genomen, voor hen een frisch bad was laat zich begrijpen. Of zij door de politie zijn gekend en alzoo bovendien eene strafvervolgning niet zullen ontkomen, is ons niet met zekerheid bekend.

Bij den biechtstoel.

OSSENDRECHT, 5 April.

Volgens algemeen gerucht is bij de politie door A.d.L. alhier aangifte gedaan, dat hij door zekere d.M. een vuistslag tegen zijn hoofd was toegebracht, terwijl hij zich in de kerk bij den biechtstoel bevond, welke mishandeling moet zijn geschied, omdat d.M. vermeende, dat d.L. voor zijn beurt den biechtstoel betrad. Men zou zoo zeggen: waar moet het toch met zulke menschen heen, die zelfs hunne driften nog niet kunnen beteugelen bij den biechtstoel.

Op een bankje.

OSSENDRECHT, 18 Juli. Een onzer ingezetenen kreeg 15 Juli een bankje van f 25 in handen, waarop een vroeger bezitter het volgende roerend afscheid had geschreven:

2 Aug. 1903.

Vaarwel, mijn aardig bankje,

Ik hoop u weer te zien,

En u dan, zooals vroeger,

De vriendenhand te biên.

Vader en zoon.

OSSENDRECHT, 12 Juli. In den nacht van 10 op 11 dezer werd zekere L.M.H., metselaar te Ossendrecht, alhier op het Hondseind onverwachts en zonder directe aanleiding een steek in zijn linkerarm met een mes toegebracht, en wel door ... zijn vader. Al reeds lang schijnt vader en zoon slecht overeen te komen, terwijl de vader even te voren met een verhit, en door Koning Alcohol geregeerd hoofd, van de kermis te Santvliet was teruggekeerd. Genoemde zoon moet tengevolge van die steek eene wond van eenige beteekenis hebben bekomen, zoodat hij zich onder geneeskundige behandeling heeft moeten stellen. Door den Brigadier der Maréchaussee wordt in deze een onderzoek ingesteld, waarbij alreeds verschillende personen zijn gehoord. Algemeen wordt met verontwaardiging over den vader gesproken.

Verantwoording.

OSSENDRECHT, 24 Augustus. Naar men verneemt, zal de metselaar J.B.H. alhier, zich eerstdaags voor de Rechtbank te Breda, hebben te verantwoorden over de onlangs door hem opzettelijke gepleegde verwonding met een mes, op zijn zoon. Algemeen wordt verondersteld, dat hem een niet geringe straf voor zijn onbezouwde daad, te wachten staat.

Werkstaking?

PUTTE, 31 Aug. Onlangs moet een der Wethouders te Putte te kennen hebben gegeven werkstaking te willen houden. Men vraagt zich thans af, of nu deze Wethouder soms ook zijn ambtgenoot en verdere raadsleden zou hebben overreed om met hem werkstaking te houden, daar de Burgemeester den gemeenteraad al reeds drie achtereenvolgende malen ter vergadering heeft opgeroepen, zonder dat er iemand kwam opdagen. In ieder geval is hier het welbekende spreekwoord: "Driemaal gedaan is goed gedaan", niet bevestigd.

PUTTE, 22 Sept. Heden worden de gemeenteraadsleden voor de "zevende" maal opgeroepen ter vergadering. Deze is belegd op Zaterdag 24 Sept. Des namiddags om 6 uur. Daar de voorzitter aan den wensch der Gemeenteraadsleden heeft voldaan, (wat de schrijver dezes, U, geachte lezers, in een voorgaand bericht voorspeld heeft), zullen zij zonder twijfel verschijnen.

Getroost u, geachte lezers, een avondwandeling naar het "kleine Putte", dan zult ge in de gelegenheid zijn een vergadering bij te wonen, waar het alles behalve zachtzinnig toegaat.

NAAR DE PARAPLUI!

OSSENDRECHT, 17 Nov. Heden werden van hier, door de maréchaussées de gebroeders Josephus en Adriaan T., van Putte naar de "Amigo" te Breda overgebracht. Zij hadden daar nog een oude schuld wegens diefstal te voldoen.

Voorbeeld.

HOOGERHEIDE, 30 Aug. Gisteravond werd v.d. E., koopman te Ossendrecht, door den Rijksveldwachter Princen betrapt, terwijl hij in de dorpstraat te Hoogerheide met een rijwiel zonder licht reed, niettegenstaande het al reeds meer dan één uur na zonsondergang was. Het gevolg was, dat v.d. E. niet alleen werd verbaliseerd maar ook zijn rijwiel werd in beslag genomen. Alweer een voorbeeld van de velen dus, de wegen bij avond niet met een onverlicht rijwiel te berijden, iets wat helaas nog maar al te veel geschiedt en waardoor het verkeer, zooals al herhaalde malen is gebleken, onveilig wordt gemaakt.

Bedreiging.

HUIJBERGEN, 22 Sept. Dezer dagen verwoegde onze Burgemeester, vergezeld van den boschwachter v. Loon, zich ten huize van zekeren D. alhier, teneinde een nader onderzoek in te stellen omtrent een bekeuring tegen den zoon van D., wegens jacht-overtreding ingesteld. Een en ander moet oorzaak zijn geweest, dat D. zich driftig maakte, zijn geweer vastgreep, en den Burgemeester dreigde neer te zullen schieten. Zoover kwam het evenwel gelukkig niet, doch doordat genoemde v. Loon den Burgemeester terugtrok, moet de asch van Burgemeesters sigaar in een zijner oogen zijn gekomen, waardoor aan dat oog nogal letsel moet zijn bekomen. Althans we zagen onze geachten Burgervader daags na het gebeurde met een verband om zijn oog verschijnen. Naar men verneemt is tegen D. proces-verbaal opgemaakt, zodat wordt verondersteld dat deze onbezouwde daad, nog wel eens kwade gevolgen na zich zou kunnen slepen.

OSSENDRECHT, 24 Sept. Wederom mocht een onzer ingezetenen, de firma Wed. C. Mattheussens, eene hooge onderscheiding ontvangen. Op de Tentoonstelling te Binche (België) werd haar peekoffie bekroond met Diplôme de Grand Prix (Diploma Groote Prijs). Onze gelukwensch aan de firma.

OSSENDRECHT, 1 Oct. Als eene zeldzaamheid mag vermeld worden, dat door den heer Antoon Mattheussens op zijne landerijen gerooid werd een bos aardappelen, waaraan 196 stuks Goesche blauwen waren gegroeid. Hiervan waren de helft geschikt voor het gebruik, terwijl de andere helft voederaardappelen waren en zetters. In het algemeen is de oogst dn ook overvloedig, terwijl de prijzen rijzende zijn door de vele aanvraag van Duitschland en Engeland.

Teleurgesteld.

OSSENDRECHT, 25 Oct. Een persoon te Beirendrecht (België) woonachtig, hier ter plaatse algemeen bekend onder den naam van den Douds, liep zich heden v.m. alhier, als een echte strooper eigen, te verlustigen met een tweetal hazen op zijn rug, teneinde deze dieren op een zekere plaats te bezorgen voor een alhier woonachtige jager, terwijl hij in het, voor hem blijde, vooruitzicht verkeerde, het verdere gedeelten van den dag als deskundige, met dien jager op jacht te gaan. Den Douds werd evenwel teleurgesteld, daar hij door de Rijkspolitie in arrest werd genomen, als hebben de nog en oude schuld van eenige dagen hechtenis met onze Justitie te vereffenen.

HOOGERHEIDE, 7 Nov. Even nadat het paard van den molenaar B. dezen middag was uitgespannen, liep het in een onbewaakt oogenblik den stal uit en den molenberg op. De molen was nog in vollen gang en binnen weinigen minuten trof een der wieken het dier aan den kop, met het gevolg, dat een doodelijke wonde ontstond, waaraan het na eenige oogenblikken bezweek. Een leelijk schadepostje voor den eigenaar, te meer daar zijn poney een vlug, mak en sterk beestje was.

Mijn kroegentocht in 1944

door Jan Michielsen, Hoogerheide

Toen de oorlog uitbrak was ik een kind van 5 jaar, maar toch wil ik over de oorlog vertellen zoals ik en met mij nog vele andere kinderen die beleefd hebben.

Het is mei 1940, de Steenstraat waar wij woonden was vol met soldaten. Ze kwamen om water vragen, en toen mijn vader water uit de put haalde moesten wij eerst drinken want zij waren bang om vergiftigd te worden.

Later vertelde mijn vader dat het Franse soldaten waren die tegen de Duitsers vochten. De andere dag kwamen er nog meer soldaten maar dit waren Duitsers met die grote helmen op.

Er waren verschillende mensen gevlucht en de Duitsers namen hun huizen in beslag om in te slapen.

Zo begon de oorlog voor ons en er kwam spertijd. Dat hield in dat je 's avonds na een bepaalde tijd niet meer op straat mocht komen. De ramen moesten aan de binnenkant dicht gemaakt worden met zwart papier zodat er geen licht naar buiten scheen. Zo verstreek de tijd en moesten we weer naar school.

Wij jongens gingen naar de Nieuweweg want er was maar één jongensschool. Op een morgen kwamen wij bij de school aan en bleek dat deze was ingenomen door de Duitsers.

Voor ons begon er een echte kroegentocht, bijna in alle cafés zijn we wel geweest. Het gebeurde dat wij 's morgens op school (café) kwamen en dat de banken buiten lagen en binnen Duitsers lagen te slapen. Voor ons het sein om weer naar huis te gaan, om de volgende dag weer terug te keren of naar een ander café te gaan.

Om een indruk te geven hoe wij naar school gingen wil ik wel wat cafés noemen uit die tijd:

Café de Arend (Jac Stuijts), café Casino (J. Michielsen, den Dolly), Café Alcazar (Nuyens, den Drop), Harmoniezaal (Adam Verschuren, den Bakker), Café de Kroon Woensdrecht (Coppes Verbeek), Café het

Hoefijzer (Ko de Smet), Café Polderzicht (Floran van der Poel).

Hiermee is dan ook onze kroegentocht verklaard.

Wij hadden maar halve dagen les, om de week 's morgens de andere 's middags. Er werd gewisseld met de meisjes.

Als er luchtalarm werd gegeven moesten we onder de banken schuilen en in de Harmoniezaal werd er onder het podium geschild. De reden om onder de banken te kruipen was meestal het gevolg van een aanval op het vliegveld.

Bijna iedere dag zagen we hele formaties vliegtuigen over komen die naar Duitsland vlogen om daar bommen af te werpen. Als het helder weer was, was dat prachtig om te zien, al die glinsterende vliegtuigjes hoog in de lucht. Soms gooiden ze pamfletten of Engelse kranten naar beneden. Als het donker was en ze kwamen over dan zag je overal de stralen van de Duitse zoeklichten op zoek naar vliegtuigen. Soms zagen we eens een luchtgevecht, maar niet vaak omdat we meestal in de schuilkelder zaten.

Als we 's morgens les hadden moesten we 's middags naar de kerk voor godsdienstles die gegeven werd door de kapelaan. Ook dit gebeurde wisselend in de kerk van Hoogerheide, dan weer in de kerk in Woensdrecht.

In de herfst moesten we beukenootjes rapen in de Beukendreef, deze zorgden voor extra vitaminen.

September 1944, Dolle Dinsdag, "de Duitsers waren weg"!

De bevolking ging deels op rooftocht op de vliegbasis, alles wat maar enigszins bruikbaar was werd mee naar huis genomen. Ons vader had hier een aantal blikken vlees meegenomen.

Van een trein die op de Statie van Woensdrecht stond, werd de lading met matrassen en beddengoed door de bevolking meegenomen, het zou later dienen in de schuilkelders.

De andere dag waren de Duitsers terug en moest alles worden teruggebracht, wat natuurlijk niet altijd gebeurde. Ook het vlees ging niet terug ondanks de benauwde situatie, het zou ons later goed van pas komen toen we zo'n tien dagen in de (schuil)kelder moesten doorbrengen.

De geallieerden kwamen steeds dichterbij en wij hoorden het schieten in de verte.

Toen ze er waren is er in beide dorpen heel hard gevochten! Onze woning lag tijdens de gevechten achter de Duitse linie en wij moesten de schuilkelder in en zijn daar tien dagen dag en nacht in gebleven.

Wij hadden een gezin met twaalf kinderen, maar twee van mijn zussen waren niet thuis.

Mijn oudste zuster Lies werkte als dienstmeid in Zantvliet bij Swagemakers en al was Zantvliet zonder slag of stoot bevrijd, zij kon niet door de Canadese linie naar huis toe.

Zus Mien zat in de polder op de boerderij van de familie Pijnen en maakte daar de gevechten tussen de Duitsers en de Canadezen mee.

Soms vocht men man tegen man met de bajonet en hoorde je na de gevechten de gewonden om hulp of hun moeder roepen.

Op een gegeven moment hadden zeven Duitsers bij hen in de kelder zich ontwapend om zich over te geven. Toen een Canadees de kelder opende om een granaat binnen te gooien zag hij gelukkig de kinderen en de Duitsers met opgeheven armen. Hij bedacht zich en alles liep goed af.

Bij Zandee (Korteven) was een Rode Kruispost voor de Duitsers. Degenen die gewond van het front terugkwamen werden hier verzorgd.

Toen het te gevaarlijk werd moesten wij weg naar Bergen op Zoom, de Canadezen zouden pas later door de Duitse linie breken. Tijdens de tocht naar Bergen op Zoom

passeerden we boerderij "de Lange Steen" en ik zag hoe de Duitse gesneuvelden opgestapeld op boerenkarren werden aangevoerd. Ze werden daar in een massagraf begraven, het is een tafereel wat ik nooit zal vergeten!

Toen wij in Bergen aankwamen kregen we te eten in de Hollandse Tuin, waar we ons ook moesten inschrijven voor huisvesting. Wij werden opgevangen bij een goede bekende van ons, Juul Ketelaars die aan de Kaai woonde. Drie keer per dag gingen we naar de Hollandse Tuin waar een gaarkeuken met vrijwilligers was.

Toen wij later in Bergen op Zoom bevrijd

werden was het een groot feest, behalve voor de meisjes die stout waren geweest met de Duitsers, die werden op de Markt vol met mensen op een verhoging kaal geschoren.

Na de bevrijding gingen we terug naar ons huis in de Steenstraat. Daar aangekomen bleek ons huis onbewoonbaar te zijn: de voorgevel en het dak waren zwaar beschadigd door granaten. Er zat niets anders op dan weer naar de Kaai te gaan in Bergen op Zoom.

Daarna werd een huis gehuurd van de burens tot ons huis een beetje opgeknapt was

en wij er weer konden wonen.

Toen kwam de periode van de V1, die vloog zonder piloot, een grote vlam uit de staart kondigde zijn komst aan. Als de motor stil viel dan gebeurde het dat hij recht naar beneden kwam en ontplofte of hij zweefde nog een heel eind door.

Langzaam kwam het normale leven weer op gang, zo ook de school.

Van de school in de Nieuwe Weg werden vier lokalen opgeknapt en de andere drie klassen werden ondergebracht in het Patronaat (Trefpunt). Zo kwam er een einde aan onze kroegentocht.

Dit was mijn ervaring als kind in die verschrikkelijke oorlog!

Jan Michiels

HOE IK 60 JAAR GELEDEN DE BEVRIJDING VAN DE PUTSE-STRAAT BELEEFDE, SEPT – OKT. 1944

Herinnering van C. vd Bergh

Het was 1 september 1944, de schoolvakantie was voorbij en we moesten weer naar school. In die tijd hoorden wij, onze ouders, familie, buren en kennissen onder elkaar veel praten over de oorlog en dat de Engelsen in aantocht waren, maar voor de rest was alles nog rustig. Wij waren nog maar 3 of 4 dagen naar school geweest toen plotseling alles veranderde. Op een morgen vlogen er 2 Spitfires (jagers) maar net boven de huizen over ons dorp, wat met een hels lawaai gepaard ging. In de namiddag kwam de bovenmeester op school zeggen dat er vanaf de volgende dag geen les meer gegeven zou worden en dat we thuis moesten blijven. Ik had daar helemaal geen spijt van, maar vanaf die dag veranderde er heel veel. De geallieerde legers naderden Antwerpen, en de Duitse troepen waren op de vlucht geslagen. Bij ons in de Putsestraat was er dan ook altijd wat te zien. Duitse soldaten die wat uitrusten en hun laarzen (Stiefel) uittrokken en de blaren op hun voeten lieten zien. Ook spullen die hun te zwaar werden gooiden ze weg, (dat gebeurde ook in de nacht) zoals een overjas, gasmasker enz. Wij als kind genoten van die tijd, er was altijd wel iets te zien of te vinden. De geallieerde legers hadden Antwerpen bereikt en stopten hun opmars (voor 3 weken bleek later). De Duitse troepen staakten hun vlucht en werden hergegroepeerd. Op een zondag kwamen we terug met moeder van een bezoek bij ons grootmoeder en daar werd ook lang en druk gepraat over de oorlog en hoe lang het nog zou duren eer de bevrijding kwam. In de verte hoorden we de geluiden van kanonvuur vanuit Antwerpen.

Moeder zei: "Misschien komen ze morgen al, onze bevrijders", en we liepen een stapje vlugger. Thuisgekomen stond ons vader ons op te wachten. Hij had een handdoek om zijn hoofd gebonden en bovenop er een grote knoop in gelegd. Mijn moeder schrok

en vroeg: "Wat heb jij gedaan?" Het antwoord was: "Niks!". "Hoe niks?" "Wacht, ik zal het uitleggen," zei vader.

"Het zit hier vol met Duitsers en ik was bang dat ze mij zouden laten werken en dan kon ik zeggen dat ik heel erge oorpijn heb, misschien wel besmettelijk".

We zijn gaan slapen en we sliepen met ons vijven boven de kelder (in de opkamer), de rest was voor de Duitsers. De volgende morgen ging er een wereld op van verbazing. Er stond een veldkeuken in de schuur, de kok was al driftig in de weer. Er werden een paar zakken vol dode kippen en eenden en ander gevogelte geleege (die waren op de vlucht ergens gejat) en gepluimd. Manschappen genoeg nu, die lagen overal, op zolder, bij de buren in de schuur en in het bos. Ook aardappelen werden geschild (ook gejat bij de buren). Ik was bij de kok niet weg te slaan, daar viel wat te leren en te halen. Toen het middag werd, wilde moeder onze aardappelen gaan koken, maar de kok zei: "Doe maar weg", wisten wij veel. De kok bracht toen een schaal met het klaargemaakte gevogelte en aardappelen op tafel. Mijn ouders en wij waren een en al verbazing, waren dat die slechte mensen? Maar mooie liedjes duren niet lang. Er kwamen steeds meer soldaten bij en de keuken werd te klein. Alles werd in de schuur bewaard, dan brachten ze weer groenten, suiker, boter (een ton bewaard in de kelder), appels en peren. Dan moest ik in de buurt zijn van de kok en waar is waar, hij deelde wel eens aan ons kinderen. Op hun vlucht hadden ze ook een wijnkelder leeggehaald (gejat). Op de middag gingen ze thee maken zeiden ze, maar ze bedoelden Glühwein denk ik nu. Alle flessen werden ontkurkt en alle wijn, rode, witte, zure of zoete, werd in de grote ketel van de keuken gegoten + de nodige kilos suiker erbij en onder het roeren met een grote houten spatel aan de kook gebracht.

Toen dat klaar was werd er op een lege huls geslagen, het klonk als een bel.

De soldaten kwamen overal vandaan met hun drinkmokken om ze te laten vullen. Vader en moeder mochten ook komen met een kopje, maar deze keer waren wij kinderen er niet bij om te proeven.

Op een dag gingen ze na het maken van deeg koekjes bakken. Met een leeg conservenblikje werden uit een laag deeg rondjes gedrukt en in een grote vierkante pan vol vet of olie buiten op een vuur gebakken. Deze keer waren wij kinderen er wel bij om te proeven.

Op een dag waren plotseling alle soldaten en officieren, de kok: iedereen was weg, vermoedelijk naar een algeheel appèl ergens in de buurt. Vader en moeder wilden in de kelder een paar stukjes roomboter van een grote klont boter gaan afsnijden. Ik moest op de uitkijk staan en waarschuwen bij onraad. Vader en moeder gingen de kelder in, maar toen was er een probleem. Vanwaar te snijden zonder dat het ontdekt zou worden? Ze werden bang en kwamen zonder boter terug uit de kelder. Vader zei: "We hebben nog geen problemen gehad, waarom zouden we ze opzoeken".

Op een namiddag kwam de kok met een officier terug en ze hadden een jonge koe (vaars) bij, bleek later bij een boer uit de wei gehaald. Ik dacht: "Die zullen ze wel gaan doodschieten". Ze bonden dat dier aan een boom vast en gingen door met hun werk. Maar ik bleef alert en hield de kok in de gaten. Plots verscheen de kok weer. Hij had een grote bijl in zijn hand en de nodige messen in een lederen etui aan zijn gordel. Ik zat op een knal te wachten maar de bijl (achterkant) werd met grote kracht op het voorhoofd van het jonge dier geslagen. Het dier zakte door zijn poten. Verder ging alles heel vlug en een uur later hing het gevild en wel aan de ladder in het bos. Mijn moeder kreeg de kop en die heeft er een grote schaal kalfskop van gemaakt. We konden weer een paar dagen verder. Een soldaat maakte een kuil om het kalfsvel te begraven. Vader vroeg aan de Duitse officier of hij het vel mocht gaan verkopen bij

een huidenopkoper. Dat mocht, maar samen delen zei de Duitse officier. Vader was akkoord. Vader verkocht de huid voor 25 gulden. Terug thuis zei hij tegen de officier dat de huid 10 gulden had opgebracht, dus voor ieder 5 gulden. Van vader mochten er elke dag beesten geslacht worden, maar dat gebeurde niet, want na een paar dagen werd duidelijk dat ze bezig waren om naar een andere bestemming te vertrekken.

Op een zaterdag waren ze druk doende met groente schoon te maken. Ze waren rode kool aan het snijden en ze gebruikten moeders wasteil. Ook aardappels werden al geschild. Op zondagmorgen wekte vader ons vroeg en zei: "De Duitsers zijn weg." Vader ging eerst in de schuur kijken. De kippen waren allemaal nog aanwezig en ook het varken stond nog in zijn hok. Vader zei altijd dat de Duitsers ongeveer 3 weken hier gelegerd waren en dat ze nooit een ei of een kip geroofd hebben. Dat zal de beloning zijn geweest zijn voor het gratis logement!!

De reden van hun vertrek werd al gauw duidelijk. Er werd verteld dat het front vanuit Antwerpen weer in beweging was. De wasteil (met de rode kool) heeft moeder nooit meer teruggezien. In de schuur stond nog een fiets van een Duitse officier. Dat was een Engelse fiets; die had geen ketting maar een cardanas. Die Duitse officier was op het moment toen de Duitser wegtrokken naar elders, naar een bespreking (volgens de soldaten die nog een paar keer terugkeerden om nog spullen op te halen). Maar de fiets bleef in de schuur staan en geen Duitser meer te bekennen. De fiets had de Duitse officier wel op slot gezet. Die fiets werkte bij mijn vader als een rode lap op een stier. Het ging bij mijn vader om de fietsbanden, die waren niet te koop of heel duur. Na een paar dagen dacht vader: "Die Duitse officier komt die fiets niet meer halen, of misschien is hij wel gesneuveld". Op een dag had vader alle deuren gesloten, het slot van de fiets verbroken, fiets uit elkaar, banden eraf en in de grond begraven en de rest van de fiets in het bos onder tak-

ken verstopt. Het slot bewaarde hij. Een dag of twee later werd er in de nacht op de ramen geklopt. Vader ging open doen en de Duitse officier stond daar met zijn chauffeur. Hij kwam zijn Fahrrad (fiets) halen. Vader zei: "Kom maar eens mee". In de schuur liet hij het kapotte fietsslot zien en zei dat terugtrekkende Duitsers de fiets opgeëist hadden en het slot verbroken. "Ik heb nog gezegd: Die fiets is van een Duitse officier, maar ze wilden niet luisteren". De officier geloofde vader en zei: "Ik zal ze krijgen, die

Schweinhunden". Vader kon terug gaan slapen en wist dat het voor hem weer goed was afgelopen. Later heeft vader die fiets aan de bakker, Willem (Willem van Christen), gegeven. Die heeft er nog een hele tijd op gereden. En als we uit school kwamen en Willem reed daar op die fiets dan riepen de kinderen: "Kijk, een fiets zonder ketting" en dan zei ik altijd: "Dat was onze fiets" en ik kende het verhaal ervan, zij niet.

De dagen die volgden waren niet saai. Er was nog genoeg beweging. De Duitsers waren nog bezig zich terug te trekken. Dat werd gedaan met vrachtwagens, soms ook met paard en wagen. Maar in de lucht loerden de geallieerde jagers naar prooi, vlogen een eind van de weg af en ging zowel links als rechts op een kant hangen om te zien of er soms iets onder de bomen bewoog. De Duitsers hadden er iets op gevonden en plaatsten een soldaat met geweer vóór op het spatbord van de auto om als er geallieerde jagers verschenen de chauffeur te waarschuwen.

Op een avond, om een uur of vijf, kon een Duitse colonne voertuigen geladen met munitie zich nog net onder de bomen schuilhouden. De piloten van de jagers hadden waarschijnlijk iets gezien en ze keerden terug tot twee keer toe. De Duitse chauffeurs waren uit hun vrachtwagens gesprongen en hadden zich een eind van hun wagens in de bossen verstopt. De jagers hielden het voor gezien en vlogen verder richting Antwerpen. Voor de Duitsers en voor ons was het goed afgelopen.

De voedselvoorziening staakte, de boeren moesten de melk inleveren en de verdeling gebeurde aan het gemeentehuis. Daar moesten wij 2 kilometer voor lopen en dan ook nog terug. De bakker bakte brood, maar had geen gist, lekker!! Hard brood, puur rogge, geen boter, geen suiker enz.

Weer inkwartiering van een Duitse foerier. Drie soldaten moesten de frontsoldaten van Kuchen (Duits soldatenbrood) en worst voorzien. Na een paar dagen is de foerier ook weer weg. Er is echt iets aan de hand, maar de Duitse soldaten zeggen niet veel.

Op een middag kregen wij weer inkwartiering van een Duitse soldaat. Hij moest de telefoonlijn van de Duitse staf en de frontlinie bedienen (zo begrepen wij toen). Hij zei dat hij bleef slapen –hij had twee nachten niet geslapen- en verheugde zich erop om op de strozak van een nachtrust te genieten. Hij kwam bedrogen uit, tegen de avond moest hij weer weg. Hij zei tegen moeder: "Morgen Tommy (Engelsman) hier schlafen". Bij de overburen (Suus Thijssen) werd een Duitse Rode-Kruispost ingericht. Alles wees erop dat de geallieerden steeds verder naderden. Op een avond, ongeveer 7 uur, wij zaten aan tafel, was er plots een hele harde knal. Zand en stof van de zolder viel door de planken op tafel. De Duitsers hadden de weg aan het tankkanaal in België Putte opgeblazen (hoorden we later). De vermoedelijke datum moet 4 oktober 1944 zijn geweest. De volgende morgen was het angstig rustig op de weg. In de middag om ongeveer twaalf uur kwamen er 3 à 4 Duitse soldaten voorbij en duwden een heel klein karretje voor zich uit richting Putte (later bleek het antitankgeschut te zijn). In de namiddag hoorden wij af en toe machinegeweevuur in de bossen van Graaf Moretus. Om ongeveer vier uur in de middag riep mijn moeder plotseling: "Kom eens gauw kijken. Er komen Engelsen aan!" Vanachter de gordijnen zagen wij dat vier krijgsgevangen genomen soldaten onder bewaking van een Duitser afgevoerd werden richting Bergen op Zoom.

Drie Duitse soldaten (vermoedelijk verkeners) waren in het bos naast ons huis

hun boterhammen (Kuchen) aan het eten en vroegen vader om koffie. Vader zei: "Ik heb alleen surrogaat". Dat begrepen ze. Toen vader terugkwam met de koffie moest hij er eerst van drinken, wat hij dan ook deed. Vader zei later: "Nu de geallieerden zo dicht bij zijn ga ik geen rare streken meer uithalen". Net voor het donker werd kwamen er meer dan honderd Duitse soldaten aan allemaal per fiets. De fietsen werden in het bos naast ons huis gestald en bewaakt door een schildwacht. Alle soldaten vertrokken richting Putte. De Rode-Kruispost van de Duitsers bij de overburen werd opgeheven en men vertrok in het schemerdonker. Een mager paardje trok een wagen met daarop een gewonde Duitse soldaat. Om een uur of acht werd er op de achterdeur geklopt. Na het openen kwamen er 4 à 5 zwaarbewapende Duitsers binnen. Bij hen was een hoge officier, te zien aan zijn uniform. Zij waren ook per fiets, maar hun fietsen moesten binnen in de kamer staan. Aan vader en moeder werd met opgestoken vinger duidelijk gemaakt dat wanneer zij terugkwamen die fietsen er nog moesten staan anders zou het niet goed aflopen. Ze vetrokken in de donkere avond. Na ongeveer 1 à 1,5 uur was de officier met zijn lijfwachten terug en ze pakten hun fietsen terug uit de kamer, knikten vader en moeder goedkeurend toe, zeiden nog iets en waren weer weg. Vader was wel nieuwsgierig of die andere fietsen in het bos ook weg waren, maar waagde zich toch niet in het donker buiten. Wij zijn dan gaan slapen met de gedachte "Wat zal de volgende dag weer brengen?"

Die morgen liet niet lang op zich wachten. Ongeveer om drie uur in de nacht werden we wakker van een harde knal. "Er is een granaat ingeslagen", zei vader. We sliepen allemaal nog samen op het opkamertje. En er kwam er nog een aanfluiten en boem, en nog een. Vader zei: "Ik zal eens buiten kijken". Het raam werd opengedaan en weer kwam er een granaat voorbij suizen en viel ergens in het bos. Moeder vond het welletjes en we gingen toch maar in de kelder zitten. De beschieting hield nog een tijdje

aan en hield toen op. We sliepen wat met tussenpozen maar gemakkelijk liggen of zitten was er niet bij. Moeder vond dat het rustig was en zei: "Ik ga wat in de keuken op een stoel zitten, dat zit wat makkelijker". Moeder zat ongeveer twee minuten op de stoel toen een gierend geluid met daarop een zeer harde knal. De granaat moet zeer nabij ontploft zijn. Moeder was zeer snel terug in de kelder en is er die nacht niet meer uit geweest. Toen het ging schemeren zijn we de kelder uitgekomen, moesten nog eten en wat zou de dag vandaag weer brengen. Vader was nieuwsgierig of de fietsen nog in het bos stonden en ging buiten kijken. Alles was weg en wij hadden niets gehoord. Plotseling zagen wij achter in de tuin tegen de bosrand twee Duitse soldaten met geweer in de hand in gehurkte houding op ongeveer 50 à 60 meter van de weg af in de richting van Putte lopen. Vijf à tien minuten later kwam één Duitse soldaat nog steeds in gehurkte houding teruglopen en verdween weer in het bos waar hij kort voordien was uitgekomen. Waar die andere Duitse soldaat is gebleven hebben wij nooit geweten. Vader ging weer buiten kijken, liep een eindje in de achtertuin, stond dan plotseling stil, keerde zich om, kwam snel teruglopen en riep: "Ze komen d'eraan". Wij allemaal naar buiten naar de achterzijde van het huis maar we zagen niets van de weg. Wel hoorden we een hels lawaai van de Sherman tanks, de motoren en het ratelen van de rupsbanden op de straat. Wij allemaal terug naar binnen naar de voorkamer. Daar was een raam in de zijgevel met een rolluik ervoor. Het werd door vader ongeveer 30 cm omhoog gedaan en wij keken zo de straat in ongeveer 700 meter in de richting Putte. Later bleek dat zoiets levensgevaarlijk was, want alle bewegingen achter ramen was voor soldaten verdacht.

Wat we toen te zien kregen was voor ons een droom: voorop reden twee carriers en aan beide zijden van de weg naast de eikenbomen liepen de Canadese soldaten, ongeveer honderd, en daarachter ongeveer acht grote Sherman tanks en daar weer ach-

ter zagen wij vrachtwagens aansluiten. Toen de troepen korterbij kwamen zei vader: "Naar buiten". De voordeur werd opengedaan en we zijn voor ons huis gaan staan. Een carrier reed op het veld en stelde zich zo op dat een soldaat ongeveer tien minuten alsmaar naar de Putse duin bleef kijken of de kust veilig was. Het sein voor een rustpauze werd gegeven, alle tanks stopten en ook de colonne vrachtwagens stond stil. Een paar officieren of onderofficieren liepen tussen hun manschappen om de nodige orders door te geven. Een paar Canadese soldaten klopten op de deur bij Suus Thijssen, onze overbuurman. Suus was hardhorend en zijn dochter Caat was doof. Daarom bleef de deur dicht. De Canadese soldaat sloeg met de kolf van zijn geweer het paneel uit de voordeur en loerde naar binnen, maar had wel een handgranaat in zijn hand. Vermoedelijk hebben ze geweten dat daar de Rode-Kruispost was geweest. Toen Suus eindelijk toch wel iets hoorde en kwam kijken was hij stomverbaasd. Hij had nog niets gehoord en nu stond er een leger voor zijn voordeur.

Die Canadese soldaten waren voor mij vreemde en rare soldaten met hun platte helmen. Ze rustten aan weerszijden van de straat, maar gingen in de droge sloot staan en rustten zo dat hun ransel en andere bagage de druk op hun schouders wat verminderde, rookten een sigaret, dronken of aten wat. Die soldaten waren afgeladen met o.a. geweer, patroonbanden, handgranaten, schop, gasmasker. Weer een ander droeg een bren, ook de nodige banden met munitie. Een soldaat droeg een zware radio op zijn rug, een tweede man praatte in de microfoon, weer een ander had een mortier bij zich en een andere soldaat droeg mortiergranaten in houders bij zich. Ook een bazooka was in hun gelederen. Tussen de troepen liep ook een man in burger, hij kwam naar vader en vroeg of hij nog vijandelijke troepen in de buurt gezien had. Vader zei van niet en die man vertelde het weer aan een Canadees. Ik liep over de straat, ging die soldaten in de sloot bekijken, dan weer naar de kapotte voordeur

van Suus Thijssen. Ik keek in een carrier die daar voor de deur stond. Daar stond een mitrailleur op en er lag ook een wit brood in. Een Canadees in de carrier had een handgranaat in zijn hand. Ze rustten wel uit maar bleven toch alert. De antennes van de grote Shermantanks reikten tot in de bomen en de commandanten van de tanks zaten in hun koepel en waren druk aan het praten in microfoons. Alle bemanningen van de tanks bleven in hun voertuigen. Na ongeveer 30 minuten werd het sein gegeven om hun opmars te hervatten, de posities werden ingenomen. De soldaten kwamen uit de sloot en stelden hun gelederen weer in de juiste positie op. Iedereen wist natuurlijk zijn plaats en wat er moest gebeuren bij onraad. Door de leidinggevende officier werd met de hand het sein gegeven voor de start en alles kwam weer in beweging. Nu konden we alles van zeer nabij bekijken. Het tempo was heel traag. Het voetvolk bleef voorop, daarachter de twee carriers en weer daarachter kwamen de voor ons hele grote Shermantanks met tussenruimtes van circa 30 m, ongeveer acht stuks. De commandanten die boven in de koepel van de tanks zaten hoorde je praten in de microfoons van hun boordradio's. De tankbestuurders zwaaiden naar ons en wij zwaaiden blij terug. Man voor man, tank voor tank zag je de colonne verder rijden. Daarachter kwamen de vrachtwagens met de bevoorrading. Toen de laatste vrachtwagen voorbij was, ging ik wat verder op straat staan en bleef kijken tot de laatste tank en vrachtwagens de Putseduin overgereden waren. De straat was leeg, ik kreeg verdriet terwijl ik blij moest zijn, want we waren bevrijd. Ik was bijna 10 jaar en had met eigen ogen een stukje van wereldoorlog 1940-1945 mogen aanschouwen. Dat hele gebeuren zit op mijn netvlies gebrand en als ik nu 60 jaar later nog steeds deze plaats passeer vier ik nog altijd de bevrijding van de Putsestraat.

DIERBARE HERINNERING AAN EEN ENGELSE SOLDAAT

Isa Hertogs-Hugens

“Oom” Len (Ewans) hebben we leren kennen in de oorlog toen mijn broer Frans en ik (Isa) 7 en 8 jaar waren. Zoals zoveel soldaten lagen deze Engelsen in barakken of tenten in de wei bij Van Oevelen aan het Moleneind in Ossendrecht. Op een dag gingen we er weer naar toe en één van de soldaten zei in het Nederlands: “Kom, dan krijg je een snoepje”. Hij was tolk en sprak goed Nederlands en Duits.

Len Ewans

We hebben hem mee naar huis genomen en hij werd een tweede vader voor ons. Later heeft hij nog een kruisje voor mij gemaakt van een stuk mica van een gevallen vliegtuig. Toen hij met het leger verder trok heeft hij ons steeds ansichtkaarten gestuurd. Wij hebben altijd contact met hem gehouden, ook na de oorlog.

Len Ewans hier met Isa Hugens

In 1969 is hij samen met zijn familie bij ons afscheid komen nemen, omdat ze vanuit Engeland naar Australië gingen emigreren. Helaas hebben we hem daarna nooit meer gezien omdat hij al op 66-jarige leeftijd overleed. Wel zijn wij toen nog naar Traralgon in Australië gegaan om er zijn vrouw “Aunty Margery” en kinderen en het graf te bezoeken.

groepsfoto van het Engels bataljon met enkele bewoners van het Moleneind

Gewond in 1944, een herinnering in 2004

door Jo van Beeck - van Bruggen

Lievevrouwestraat M 78 Ossendrecht

Zes jaar was ik toen dit mij overkwam, en nog steeds staat het helder voor mijn geest. Er was al veel over gepraat en langzaam kwam het dichterbij. Op een avond was het dan zover. We waren 5 avonds nog gewoon gaan slapen, maar kort erna werden we wakker gemaakt door moeder. Zij zei, dat we naar de schuilkelder moesten omdat de oorlog dichterbij kwam. We hoorden het schieten in de verte, en zagen door het bovenlicht van de deur al maar lichtflitsen. De tas met de papieren en de voornaamste dingen die al een tijd klaar stond, werd gepakt en daar gingen we.

Eerst door de tuin, dan de heg door naar de burens. De buurman had een grote schuilkelder gemaakt van pakken stro. Ik kan deze schuilkelder nog zo goed voorstellen, er was voor een ingang met een oude deken ervoor en van achter een nooduitgang. Achterin was een verhoog van pakken stro waar de kinderen konden slapen. Aan weerszijde waren banken uitgespaard van pakken stro. We zijn veel in de schuilkelder geweest met nog andere burens. En als het schieten voorbij was, gingen we weer naar huis. We hadden thuis een heel klein kelderke, en soms gebeurde het, dat we daar eerst moesten schuilen voor we naar de burens konden. Het is een keer gebeurd toen we in de schuilkelder zaten dat de deken voor de ingang ineens weg ging. En daar stond een Duitse soldaat met zijn geweer in de aanslag, want hij moest fietsen hebben. Die waren natuurlijk een tijd van tevoren al verstopt. Na een tijdje van hard geroep en veel angst is hij dan toch vertrokken, zonder fiets.

Ook heeft mijn vader met de buurman nog een tijd op de vliering verscholen gezeten, omdat zij anders opgepakt werden door de Duitsers. Vader had eerder met vele anderen nog in de bossen moeten werken, daar werden bomen afgedaan terwijl de Duitsers met het geweer er bij stonden. Die bomen werden met paard en wagen naar de trein

in Bergen op Zoom gebracht. Dat was ook heel gevaarlijk want soms werden zij beschoten door de vliegtuigen. Zij moesten dan schuilen onder de wagen tot het opviel en konden dan weer verder gaan.

Het was een angstige en gevaarlijke tijd.

Maar wat toch wel de meeste indruk op mij heeft gemaakt is die keer, dat we stonden te wachten om naar de schuilkelder te gaan. Omdat er zo een zware beschieting was zei vader, laten we nog even wachten. We stonden in het deurgat van de keuken, de buitendeur van de stal stond op een kier. Moeder trok ons nog wat naar achter de keuken in en toen opeens, voelde ik iets aan mijn been. Ik keek naar beneden en zag dat mijn witte katoenen kniekous, gebreid door mijn moeder, rood van het bloed was, geen plekje wit meer. Het enige wat ik riep was, "mijn beentje, mijn beentje".

Er was namelijk een scherf van een granaat tegen mijn been gevlogen. Mijn vader heeft mijn op gepakt en heeft mij naar de schuilkelder gedragen. Daar heeft moeder toen mijn been verbonden. Zij had gelukkig nog verband uit de tijd dat vader soldaat was geweest. Daar de beschieting nog steeds aanhield konden we niet direct naar de hulppost van de Canadezen die bij Café Boulevard was ingericht. Er werd geroepen dat er gas was, maar achteraf bleek het gewoon de kruitdamp te zijn van het vele schieten. Wel was er paniek in de schuilkelder ontstaan en iedereen zat met een natte zakdoek voor zijn mond.

Toen de beschieting wat minder werd, is mijn vader met mij op de armen naar de hulppost gelopen terwijl de kogels rond onze oren floten. Af en toe moest hij even blijven staan daar het zwaar en gevaarlijk was. Bij de Canadezen aangekomen moest ik gaan zitten en er kwam een Canadees naast mij geknield en haalde iets uit zijn jaszak.

Hij maakte het papiertje open en er kwam iets groen te voorschijn. Ik dacht dat het op mijn been moest, maar hij lachte en beduidde dat het voor mijn mond was. Maar snoep dat was zo lang geleden dat we dat gezien hadden. Daarna werd mijn been schoongemaakt en weer verbonden.

Het was een rare wond, allemaal vezels, het was gewoon van elkaar getrokken. Mijn vader heeft mij nadien, terug naar de schuilkelder gedragen. De scherf hebben we later nog gevonden bij de tafelpoot in de keuken. Het heeft lang geduurd voor mijn been genezen was, daar de wond bleef etteren en ontsteken door de kruitresten.

Maar al bij al ben ik nog goed weggekomen. Want Jac Kil bij ons uit de straat, die heel zwaar gewond was en nog naar Duffel vervoerd is, heeft het niet overleefd. Zijn vrouw bleef met twee jonge kinderen achter.

Het was geen leuke tijd en ik herinner me dat in februari 1945 toen ik bijna jarig was aan mijn moeder vroeg, mag ik morgen mijn zondagse jurk aan. Waarop mijn moeder zei, maar mijn kind toch we kunnen nog niet feesten, want er is niets. Misschien, volgend jaar, als alles weer wat beter gaat.

Deze oorlogstijd heeft hoe jong ik ook was, een grote indruk op mij achter gelaten. En ik hoop, dat we dit niet meer mee hoeven te maken. Ik ben dankbaar dat we het overleefd hebben en bedroefd om die gene, die toen hun leven abrupt is afgebroken, om het onze te redden.

Dit is een stukje van mijn oorlogservaring.

Foto genomen in 1943 toen vader zich moest melden voor tewerkstelling in Duitsland (zodat hij een recente foto had van zijn gezin). Daar hij in de landbouw werkzaam was, kreeg hij vrijstelling.

V.l.n.r: Jo, Frans, Cor, Annie Van Brugge/Bastiaanse

**‘OOM ROGER’ EN DE SR AIR 40 :
BELGEN EN NEDERLANDERS IN DE FRANSE MILITAIRE
INLICHTINGENDIENST (1939-1942)**

door Etienne Verhoeyen

Van magistraat tot geheim agent: het is geen alledaagse evolutie. Van 1940 tot 1942 verzamelde hij in Frankrijk inlichtingen voor de Franse luchtmacht en hielp hij enkele honderden Nederlanders, Belgen, Luxemburgers en joden op hun weg naar de vrijheid. Een vurige patriot, wat avontuurlijk ingesteld en nu en dan geneigd tot overdreven optimisme, dat was de Bruggeling Robert De Schrevel, die onder de schuilnaam ‘Roger De Saule’ de geschiedenis van de geheime diensten is ingegaan. Door de Nederlandse ‘Engelandvaarders’ werd hij ‘Oom Roger’ genoemd; hij was in 1940 immers al vijftig jaar, en zij waren vaak jonge twintigers. Hij onderhield contacten met de Zwitserse en de Britse inlichtingendiensten, en in 1944 ook met de Amerikaanse OSS. Zijn activiteit was zo veelzijdig dat ze enkel als een mozaïek, stukje na stukje, kan beschreven worden. Doorheen dit prisma krijgen we een fascinerend beeld te zien van vroege, doorgaans vergeten en nog niet eerder beschreven vormen van verzet.

Zo begint het verhaal van de heer Verhoeyen. Hij vertelt zeer uitgebreid en met vele Franstalige aanhalingen en voetnoten het verhaal van Roger De Saule. De redactie van de Tijding heeft echter besloten om hier slechts het Nederlandse gedeelte uit dit verhaal te publiceren. Mocht u toch interesse hebben in het gehele verhaal dan is dit via de redactie op te vragen. Wij achtten het een nogal zwaar stuk voor onze Tijding met veel informatie over Frankrijk en België, die niet op ons heem betrekking hebben en hebben daarom met toestemming van de schrijver dit “uittreksel” voor u geselecteerd omdat wij u deze informatie toch niet wilden onthouden.

Hieronder beginnen we met een rijtje door de schrijver gebruikte afkortingen, zodat het verhaal wat gemakkelijker te volgen is.

Wij starten dus bij zijn hoofdstuk 6.

AFKORTINGEN

- MvJL : Ministerie van Justitie Londen 1940-44 (Nederland)
- MvOL : Ministerie van Oorlog Londen 1940-44 (Nederland)
- MvSZ, DO : Ministerie van Sociale Zaken, Dienst Oorlogsslachtoffers (België)
- NA : Nationaal Archief (Den Haag)
- NIOD : Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (Amsterdam)
- SIS : *Secret Intelligence Service* (juister : MI 6)
- SR : *Service de Renseignements* (inlichtingendienst)

REDACTIE VAN DE TIJDING

6. Het Nederlands net

De verwevenheid van de Belgische en de Nederlandse tak van de SR Air is zo groot, dat de ene niet zonder de andere kan behandeld worden. Voor het overbrengen van hun inlichtingen waren de Nederlandse agenten immers aangewezen op Belgische ‘tussenstations’, en dat geldt evenzeer voor het organiseren van het vertrek van Nederlandse Engelandvaarders, waarvan een aantal al dan niet gewild ook bij De Saule terecht kwamen. Voor een goed begrip van beide aspecten –inlichtingen en ontsnapping– moet eerst de zogeheten ‘Van Niftrik-route’ beschreven worden.

6.1. De van Niftrik-route

Nederlandse auteurs die na L. de Jong over het verzet hebben geschreven, hebben soms aandacht besteed aan deze ontsnapingsroute, waarvan vooral Nederlandse officieren en onderofficieren gebruik hebben gemaakt¹. Deze werken berusten nagenoeg volledig op naoorlogse getuigenissen, met de te verwachten gevolgen: verwarde, soms tegenstrijdige chronologie, onnauwkeurigheid en soms verhalen waarvan de realiteit ten sterkste kan betwijfeld worden. Dank zij het speurwerk van enkele Belgische en Nederlandse collega’s in ruime zin, is het nu mogelijk een meer exacte beschrijving te bieden van ontstaan en werking van deze route, die –formeel althans– geheel buiten elke ‘erkende’ organisatie verliep en waarvan een aantal medewerkers zelfs na de oorlog niet de erkenning hebben gekregen waarop ze, gelet op hun bewezen diensten, zeker recht hadden².

¹ F. VISSER, *De Schakel*, Baarn, Zuid-Hollandsche Uitgeversmaatschappij, 1976, en van dezelfde auteur: *De bezetter bespied*, Zutphen, Thieme, 1983; J. VAN LIESHOUT, *De aal van Oranje*, Venlo, Van Spijk B.V., 1988).

² Bijzondere dank ben ik verschuldigd aan de heer Frans Meeus (Putte-Kapellen) die niets onverlet heeft gelaten om biografische en genealogische gegevens te verzamelen over de

De Van Niftrik-route nam haar aanvang in Nederlands Putte (Noord-Brabant), vlakbij de Belgische grens. Bij de eerste etappe van deze route –van Putte tot Antwerpen– werden vier families ingeschakeld, die elkaar al vóór de oorlog kenden. Drie van de vier families waren daar trouwens elkaar burens (geweest). Die families zijn: Van Niftrik (Nederlands Putte), Meeus (Belgisch Putte), Van Dulken en Desguin (Antwerpen). Deze familiecombinatie is een mooi voorbeeld van hoe ‘verzetsrelaties’ kunnen ontstaan uit een kennissenkring.

Job (Jacobus Gerhardus) van Niftrik (1893-1976) en Betty (Elisabeth) Gevers (1901-1985) hadden elkaar tijdens de eerste wereldoorlog leren kennen, toen de Belgische familie Gevers naar Zeeland was gevlucht. Job en Betty trouwden in 1918 in Domburg³. Job van Niftrik verwierf een ingenieursdiploma in Parijs en begon in 1929 een familiebedrijf, de bakelietsperserij ‘Gebroeders van Niftrik’, dat gevestigd werd op het familielandgoed ‘Welkom’ in Nederlands Putte. Job en Betty gingen daar ook wonen. Job van Niftrik was reserve-officier; hij beschikte over ruime contacten in deze kringen. “Omstreeks begin 1941 –zo schreef hij in 1942– kwamen enige jongelui, studenten te Leiden, bij ons aan met het verzoek hen over de grens te helpen. Hun doel was namelijk over Frankrijk, Spanje en Portugal te reizen en vandaar Engeland te bereiken om zich bij het leger der vrijheid te voegen.”⁴

families die hierna ter sprake komen. Verder hebben mijn Nederlandse collega’s Frans Kluiters en Sierk Plantinga zeer waardevolle informatie aangereikt.

³ Betty Gevers was een nicht van de Belgische Franstalige schrijfster Marie Gevers. De familie Gevers bewoonde in Edegem het landgoed Mussenburg. Een zus van Betty, Françoise, was getrouwd met de liberale Luikse politicus Jean Rey.

⁴ Verklaring J.G. van Niftrik te Bern, 21.VIII.1942

Bij het weergeven van de tekst over de Van Niftrikroute is een omissie gemaakt bij de inleiding van het artikel.

Hieronder alsnog de begeleidende tekst:

Van ons medelid, de heer Frans Meeus, ontvingen we de volgende studie, geschreven door Etienne Verhoeyen.

“Van magistraat tot geheim agent”

Robert De Schrevel, alias “Roger de Saule”, een Belg in de Franse militaire inlichtingendienst, 1939-1942.

Door Etienne Verhoeyen.

De auteur, geboren te Wetteren op 2 – 8 - 1945, correspondent SOMA, gedurende lange tijd VRT-medewerker (o.a. de TV-programma's over de 2^e W.O. en de reeks “Histories”), auteur van diverse boeken (*De Moord op Julien Lahaut, België bezet*) en van een dertigtal artikelen over verscheidene aspecten van de bezetting vooral m.b.t. het optreden en de netten van de geallieerde en Duitse inlichtingendiensten in België voor en tijdens W.O.II.

De auteur houdt eraan te vermelden dat hij ook in hoge mate schatplichtig is aan de opzoekingen van zijn Nederlandse vienden Frans Kluiters en Sierk Plantinga (Nationaal Archief 's Gravenhage).

Te vermelden is ook dat het hele artikel verschenen is in het 2003-nummer van de Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis (SOMA, Brussel).

Die 'jongelui' hadden het adres van Van Niftrik gekregen van de Leidse student Frits van der Schriek, die de mogelijkheid om via Putte de grens over te steken dan weer kende van een jaargenoot, die in 1939 met zoon Van Niftrik in dienst was geweest. In de Van Niftrik-route hadden de Van Niftriks het codegetal 'firma 1427', waarbij Job nummer 14 had en Betty nummer 27. Aangezien zij toch wel wat ouder waren dan de meeste Engelandvaarders kregen ze ook de bijnaam 'Oom Job' en 'Tante Betty'.

Vlakbij de van Niftriks, aan de Driehoefenseweg in het Belgisch Putte-Kapellen, woonde de familie Meeus op het landhuis 'Welcome'. Van hen hadden de Van Niftriks, mogelijk in 1920, het landgoed 'Welkom' gekocht. Vader Fernand Meeus was vastgoedmakelaar; samen met zijn vrouw Marie Moser hadden zij elf kinderen, van wie er vier voor ons onderzoek van belang zijn: de zonen Wendel en Victor, en de dochters Suzanne en Marie-Thérèse. Zij werkten vanaf het begin mee met de ontsnappingsroute, waarin zij het nummer 13 hadden⁵.

De Franssprekende familie Desguin –vader Charles, moeder Marie-Louise Vigneau, de kinderen Victor, Charles-André, Georges en Hélène– had eerst een tijdlang in Argentinië gewoond, waar de vader als ingenieur werkte en waar de kinderen geboren zijn⁶, en vervolgens in Parijs. Op 30 mei 1931 werd het gezin ingeschreven in Nederlands Putte, naast de Van Niftriks, waar ze het chalet "Molenberg" genaamd betrokken. Ten laatste einde 1934 verhuisde Marie-Louise Vigneau naar de Lange Kievitstraat 24 in Antwerpen⁷ (later werden

ook haar kinderen daar ingeschreven, haar echtgenoot pas in 1942). Het chalet werd dan gekocht door de Rotterdamse stuwadoor Frans Swarttouw, die ook een filiaal had aan het Antwerpse Kattendijkdok, de *Quick Dispatch Stevedoring Company*, en aan zijn naast gelegen landgoed 't Ouw Huis' toegevoegd. Het chalet werd in 1937-1938 gesloopt⁸. De oudste zoon, Victor Desguin, sneuvelde op 27 mei 1940 tijdens de Achttiendaagse Veldtocht. De tweede zoon, Charles-André werd in 1943 in Frankrijk in onopgehelderde omstandigheden aangehouden; hij overleefde diverse Duitse gevangenschappen en concentratiekampen⁹. Voor ons onderzoek zijn echter vooral moeder Desguin, haar zoon Georges en haar dochter Hélène van belang. Moeder Desguin verklaarde na de oorlog dat zij in september 1940 op verzoek van Van Niftrik ermee begonnen was jonge Nederlanders weg te brengen die naar Engeland wilden; de eerste twee zou ze tot Spanje begeleid hebben.¹⁰ September 1940 lijkt mij erg vroeg: de eerste bekende Nederlandse Engelandvaarders die via Van Niftrik naar Frankrijk gingen, verlieten Nederland op 13 januari 1941.

⁵ De gegevens over de familie Meeus zijn ontleend aan drie nummers van het heemkundig tijdschrift *'t Bruggeske* uit 2001 en 2002 (met dank aan Wim D'Hooghe van het Documentatiecentrum Antwerpse Noorderpolders te Ekeeren).

⁶ Behalve Hélène die in 1909 in Montevideo (Uruguay) geboren werd.

⁷ Inlichtingen uit het bevolkingsregister, verstrekt door de Stad Antwerpen, Burgerzaken, dienst Bevolking.

⁸⁸ Over de familie Swarttouw, zie : Haven-adel aan de Maas, in : *Rotterdams Dagblad*, 29.VIII.1997.

⁹ MvSZ, DO, dossier Charles-André Desguin.

¹⁰ Verklaring M.-L. Vigneau aan de staatscommissaris van het ministerie van Wederopbouw, 14.IX.1948 (MvSZ, DO, dossier Marie-Louise Vigneau).

Die eerste 'gebruikers' van de Van Niftrik-route passeerden in Antwerpen via de familie Van Dulken. Vader Henk en zoon Frans van Dulken (nummer 4 in de route) hadden er de leiding van het filiaal van het Swarttouw-bedrijf *Quick Dispatch*. Vader Van Dulken was in Antwerpen ook voorzitter van de Nederlandsche Vereeniging. Frans van Dulken woonde sinds 1937 aan de Italiëlei 84; hij was getrouwd met Anna Maria Swarttouw, een dochter van de stichter van het bedrijf. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat de Van Dulkens en de familie Desguin elkaar kenden sinds de familie Swarttouw het chalet 'Mollenberg' van de Desguins had overgekocht, en dat de Van Niftriks en de Van Dulkens elkaar ook door het nabuurschap hadden leren kennen, want Swarttouw bouwde enkele nieuwe woningen op het landgoed, in de omgeving van het bestaande landhuis, waar ook de Van Dulkens nu en dan verbleven.

Het staat vast dat de combinatie Van Niftrik-Meeus-Van Dulken-Desguin (meestal in deze volgorde) vanaf begin 1941 functioneerde als de eerste schakel in de Van Niftrik-route. Van meet af aan werd geopteerd voor de evacuatie van Nederlandse Engelandvaarders via België en de Franse zone *interdite*, die in de omgeving van Besançon aan Zwitserland grensde en in het noorden van het Jura-departement aan onbezet Frankrijk. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat er een rechtstreekse trein liep van Brussel naar Nancy, waarin men relatief ongehinderd kon reizen op voorwaarde dat de reizigers in het bezit waren van een Belgische of een Franse identiteitskaart. Voor vervalste Belgische identiteitspapieren zorgde Van Niftrik, die daarvoor in België 'medeplichtigen' had¹¹. Niet in alle gevallen werd op de vier families in Putte en Antwerpen een beroep ge-

daan. Soms werden Meeus of Desguin overgeslagen, maar bijna altijd deden de Engelandvaarders Van Niftrik en Van Dulken aan. De eerste Nederlanders die er passeerden waren drie studenten, die in januari 1941 door Charles-André Desguin per trein begeleid werden tot Marseille. Een mooi voorbeeld van hoe de schakels in elkaar haakten wordt geleverd door het duo Pierre-Louis d'Aulnis de Bourrouill en de Leidse student C. Drooglever-Fortuyn, die op 17 maart 1941 Nederland verlieten. Via Van Niftrik kwamen ze bij de familie Meeus; dochter Marie-Thérèse en zoon Victor begeleidden hen tot Antwerpen, waar Marie-Thérèse hen in contact bracht met mevrouw Desguin. Samen met haar dochter Hélène zette zij het tweetal in de trein naar Parijs, waar Charles-André in het studentenkwartier woonde. Hier werd dus kennelijk de familie Van Dulken overgeslagen, al staat dit niet echt vast, omdat getuigenissen wel eens het kenmerk vertonen onvolledig te zijn.

Mogelijk werd de weg naar Besançon door de Desguins voor het eerst gebruikt in mei 1941, toen zij twee jonge Nederlandse officieren, C.L. Kist en Iep van Olmen begeleidden. De twee raakten tot in Marseille, maar keerden naar Nederland terug, zodat we mogen aannemen dat het om een verkenningsreis ging. Hoe ze daar raakten weten we enkel uit een onrechtstreekse bron, hoofdzakelijk de verklaringen van één van hun vrienden, Hans Knoop, die hen ook bij hun tweede poging in oktober 1941 vergezelde¹². Daaruit kan afgeleid worden dat Kist en van Olmen in mei 1941 vertrokken zijn via Van Niftrik, Meeus, Van Dulken en Desguin. Mevrouw Desguin vergezelde hen in de trein tot Besançon, waar ze overnachtten in Hôtel Alsace-Lorraine. De demarcatielijn overschreden ze met de hulp van een boer in Les Arsures, een dorpje in de omgeving van Arbois.

¹¹ Blanco-identiteitsbewijzen werden hem o.m. bezorgd door een Belgische reserve-officier (*Verklaring van den Heer en Mevrouw Van Niftrik betreffende den weg naar Zwitserland*, 10.XII.1947, (CAD, archief OD, doos 50, A-110 nr 39a).

¹² Verhoor H. Knoop, s.d. (NA, MvJL, doos 166, dossier P-6/b).

Mogelijk zijn zij in Lons-le-Saunier in contact geweest met de ons al bekende BMA-officier Louis Kleinmann¹³. Over hun verdere reis en het traject dat Kist en van Olmen in juli (?) 1941 gevolgd hebben om naar Nederland terug te keren is niets bekend. Het staat vast dat zij toen niet met De Saule in contact zijn geweest.

Niet onvermeld mag blijven dat zowel Hélène Desguin als Marie-Thérèse Meeus zich in 1941 in Frankrijk zijn gaan vestigen: Hélène in Arbois (Jura), en Marie-Thérèse in Blamont (Doubs), op slechts enkele kilometer van de Zwitserse grens (wanneer dat precies gebeurde is niet bekend). Volgens het Duitse *Feldurteil* betreffende moeder en zoon Desguin uit 1942, wilde Hélène Desguin in 1941 naar onbezet Frankrijk vertrekken. Bij een poging de demarcatielijn te overschrijden in de omgeving van Arbois werd ze op 9 juni door de Duitse politie aangehouden, veroordeeld door het gerecht van Besançon en na korte tijd weer vrijgelaten. Ze vestigde zich tijdelijk in Hôtel de la Balance; later huurde ze een kamer in het stadje. Hélène Desguin, die in 1932 op zeer jonge leeftijd weduwe was geworden (ze werd geboren in 1909), knoopte in Arbois relaties aan met een *Stabsfeldwebel* van de Feldgendarmerie en met een *Zollsekretär*. Van deze contacten maakte ze gebruik om personen illegaal over de demarcatielijn te brengen¹⁴. Marie-Thérèse Meeus ging in de rue du Temple wonen in Blamont om gezondheidsredenen, maar het is evident dat de plek kon gebruikt worden als laatste station op de weg naar Zwitserland¹⁵.

¹³ Dat zou kunnen afgeleid worden uit het feit dat Knoop in oktober 1941 van Kist het adres had gekregen van "Keizer, lid van de staf van het *Commissariat Spécial* in Lons-le-Saunier".

¹⁴ *Feldurteil* inzake G. Desguin, Irène Steinhas & Marie-Louise Vigneau (MvSZ, DO, dossier M.-L. Vigneau).

¹⁵ "Voor de familie Meeus hadden wij in Blamont een optrekje gehuurd, waar zij de konvooien afwachtten, en verder werd daar voor de gidsen gezorgd", aldus Van Niftrik in 1942 in Bern. Zelf maakten de Van Niftriks van hun eigen route gebruik, met inbegrip van het eindstation Blamont, toen ze in augustus 1942

Zoals we zagen reisden de vluchtelingen die door iemand van de Meeus- of de Desguinfamilie vergezeld werden van Brussel rechtsreeks per trein tot Nancy of Besançon. Toch zijn er heel wat o.m. Nederlandse Engelandvaarders, die via van Niftrik naar België kwamen en gebruik maakten van een andere ietwat ingewikkelder weg, die een clandestiene grensoverschrijding tussen Heer-Agimont (ten zuiden van Dinant) en Givet impliceerde. Het is niet bekend waarom zij niet de rechtstreekse trein namen; mogelijk waren de families Meeus en Desguin niet altijd beschikbaar. Hoe dat ook zij, sinds midden 1941 wisten Nederlanders die naar Engeland wilden, dat zij clandestien de Frans-Belgische grens over konden en ter plaatse konden rekenen op hulp van patriotten.

Dit 'relais' van Heer-Agimont/Givet functioneerde al sinds oktober 1940. Toen was Camille Brack, hoteluitbater in Beauraing, met enkele kennissen begonnen met het organiseren van een sluike weg naar Givet voor ontsnapte Franse krijgsgevangenen. Deze activiteit duurde tot juni 1942, toen Brack en de meeste van zijn medewerkers werden aangehouden. In de eerste helft van 1941 passeerden daar ook een tiental Belgische vluchtelingen, onder wie een aantal officieren, de grens; zij waren in Brussel gerekruteerd door de verzetsgroep 'ABC'.

wegens verraad moesten vluchten. Marie-Thérèse Meeus zorgde voor een gids (J. VAN LIESHOUT, *De aal van Oranje*, op. cit., p. 295). Haar zuster verklaarde na de oorlog dat de gezondheid van Marie-Thérèse slechts een voorwendsel was. Zij had het over Blamont, "op vijf kilometer van de Zwitserse grens, waar mijn moeder een villa had gehuurd, waar zij met mijn zuster Marie-Thérèse verbleef, zogezegd voor de gezondheid van mijn zuster. In deze villa werden de jongens dan overgebracht om vandaar uit de grens over te steken." (Verklaring Suzanne Meeus aan de Rijkswacht van Kapellen, 22.IV.1949, (MvSZ, DO, dossier Suzanne Meeus.)

Vanaf einde 1940 stuurde de Luikse verzetsman Arthur Renkin (agent van het net *Luc*) eveneens ontsnapte Franse krijgsgevangenen naar Heer-Agimont; later kwamen daar ook Nederlanders en neergeschoten geallieerde vliegers bij¹⁶. Bij deze vrij grootschalige hulpverlening waren in Heer-Agimont betrokken: de pastoor André Lefèvre, de dorpsonderwijzer Albert Marchal, de rijkswachter Achille Casagrande en een groot deel van zijn familie, de douanebeambte Joseph Golenveaux, de hoteluitbaatster Marie-Joséphine Ravet, echtgenote Colignon en haar broer Alexander. In Givet waren de spilfiguren de oud-strijders uit 14-18 Marcel Fenaux en Alphonse Boonaert, die in Givet de bioscoop 'Rexy' annex pension uitbaatte, de hoteluitbaatster Clara Delalain, echtgenote Mandrault. Fenaux en Boonaert stonden in contact met pastoor Lefèvre en Marchal. Zij zorgden o.m. voor logies, bevoorradingsbonnen, treintickets enz. Hoeveel personen via dit relais over de grens zijn gebracht is moeilijk te schatten. Sommige betrokkenen hebben het over "honderden" Franse krijgsgevangenen – wellicht een overdreven cijfer. Op grond van een nauwkeurige analyse van hun verhoren komt F.A.C. Kluitters tot de voorlopige conclusie dat 151 Nederlandse Engelandvaarders via Givet gepasseerd zijn, van wie 69 uitdrukkelijk Boonaert (in de rapporten meestal slechts aangeduid als 'Alphonse') vermelden. Een aantal onder hen kwam in Frankrijk in contact met De Saule.

Verscheidene medewerkers van dit relais overleefden de oorlog niet: Alphonse Boonaert (overleden in Sonnenburg op 22 februari 1944), Albert Marchal (overleden op 3 april 1944 in de gevangenis van Ber-

lin-Plotzensee aan de gevolgen van tbc), pastoor André Lefèvre (terechtgesteld op 29 april 1944 in Brandenburg-Gorden) en Suzette Casagrande. Ook de pastoor van Heer, Julien Leplat, die eveneens bij dit relais betrokken was, overleed in 1944 in Duitsland¹⁷.

6.2. De Saule en de Nederlandse Engelandvaarders

De eerste contacten tussen De Saule en Nederlandse Engelandvaarders moeten wellicht in oktober 1941 gesitueerd worden. Precieze tijdstippen en volgorde zijn niet meer te bepalen. Een eerste, vrij uitvoerig getuigenis is terug te vinden in het verhoor door de Politie Buitendienst van het Nederlands ministerie van Justitie in Londen van de leraar J.C. Kist¹⁸. Hij verliet Nederland op 23 september 1941 en reisde niet zonder moeilijkheden met een Leidse student naar onbezet Frankrijk, waar ze op 1 oktober arriveerden. Ten zuiden van Salins-les-Bains staken ze met een gezelschap van wel twintig man – Nederlanders, Luxemburgers, ontsnapte Franse krijgsgevangenen, ook vrouwen en kinderen – de demarcatielijn over met twee gidsen, die zich fors lieten betalen. In Vallengpoulières, op een twintigtal kilometer ten oosten van Poligny, leidde één van de gidsen de vreemdelingen naar de *gendarmerie*; vervolgens werden ze onder geleide naar Poligny gebracht, waar ze ondervraagd werden door een officier van de *gendarmerie* en door een *commissaire spécial*. Tijdens dat laatste verhoor, aldus Kist, "kwam een heer binnen die Nederlands sprak. Dit bleek te zijn: Roger de Saule, thans door veel Nederlanders bekend als 'Oom'."

¹⁶ Deze 'Renkin-route' werkte sinds einde 1941 ook nauw samen met de Nederlandse officier Nicolas Erkens, die vooral Nederlandse officieren en Britse en Amerikaanse vliegers aanbracht. Door verraad werd een groot deel van de medewerkers van deze route einde 1942 aangehouden. Zie hiervoor: J. VAN LIESHOUT, *Het Hannibalspiel*, Bussum, van Holkema & Warendorf, 1980.

¹⁷ Gegevens over de Belgische medewerkers van dit relais in hun dossier Oorlogsslachtoffers (MvSZ).

¹⁸ Verhoor J.C. Kist, s.d. [1942], (NA, MvJL, nr 10102).

Hij nam de Nederlanders mee naar zijn woning, die –zo zei Kist– “vol [was] met kaarten van Nederland en België, verder plattegronden van Amsterdam, Vlissingen enz”. Vervolgens vergezelde De Saule hen tot Lons-le-Saunier, waar ze zich moesten aanmelden bij een officier van het *Deuxième Bureau*, ditmaal van de landmacht, die hen over de Duitse militaire aanwezigheid in Nederland ondervroeg (mogelijk was dit Kleinmann). “Beide heren –zo besloot Kist zijn relaas over zijn kennismaking met De Saule– waren er op uit ons in te scherpen dat ‘vrij Frankrijk’ aan de goede kant stond”.

Op 13 oktober 1941 vertrok het viertal C.L. Kist (een neef van J.C. Kist), G.A. (Gijs) de Jong, Iep van Olmen en Hans Knoop uit Nederland. Via Van Niftrik en Victor Meeus kwamen ze bij Van Dulken. In Antwerpen besloten ze geen beroep te doen op mevrouw Desguin –wat Kist en van Olmen in mei 1941 wel gedaan hadden. In plaats daarvan reisden ze op basis van informatie die ze hadden van een collega die hen was voorafgegaan op eigen kracht naar Heer-Agimont. Daar werden ze door een gids bij ‘Alphonse’ (Boonaert) in Givet gebracht. Hij zette hen op de trein met de nodige aanwijzingen en adressen, die echter niet veilig bleken. Per trein kwamen ze via Belfort in Besançon, waar ze logeerden in Hôtel Alsace-Lorraine, dat Kist en van Olmen al bekend was van hun eerste reis. De geïmproviseerde manier waarop ze over de demarcatielijn zijn geraakt, wijst er niet op dat ze over informatie beschikten van eerdere Engelandvaarders of over een uitgestippelde route om bij De Saule te geraken. Knoop raakte los van de drie anderen. Hij kreeg in Lons-le-Saunier contact met Kleinmann, wiens adres hij van Kist had. De drie anderen werden aangehouden en raakten dank zij een list weer in vrijheid, waarna ze in Poligny in contact werden gebracht met “een allervriendelijkste man” die Nederlands sprak en hen meenam naar zijn huis in de rue de l’Hôpital. De kamer waarin hij hen ontving hing vol kaarten van Nederland,

waarop o.m. vliegvelden waren aangegeven. Hij (De Saule dus) vertelde dat hij al lang zocht naar Nederlanders die al eerder in de ondergrondse hadden gezeten. Dat was het geval voor het drietal, en ze aanvaardden meteen De Saules voorstel om met hem samen te werken. Door De Saule werden ze naar Perpignan gebracht, waar ze via Kolkman in Le Soler terecht kwamen. Daar zouden ze wachten op een bericht van De Saule¹⁹. Dit moet zich in de eerste helft van november 1941 hebben afgespeeld. Kist was de eerste die een koeierreis voor De Saule ondernam. Rond 20 november reisde hij samen met Josse Flaschoen naar Brussel; op 23 november was hij in Den Haag. Hij had contact met kapitein Jan Somer –over wie later meer–, verzamelde diverse inlichtingen en vertrok op 26 november met de verloofde van De Jong, Lydia van den Broek en met zijn eigen verloofde, Nina Baumgarten, naar Putte.

Dank zij het nauwkeurige reisverslag van Nina Baumgarten beschikken we over een vrij gedetailleerd beeld van de Van Niftrik-route, waarbij ze zowat alle mensen aandeden die al eerder ter sprake kwamen. In Putte werden Kist en de twee meisjes opgewacht door mevrouw Van Niftrik. Haar man en hun dochter Simone begeleidde het drietal tot bij de familie Meeus. Victor Meeus zette hen op de tram naar Antwerpen, waar ze logeerden bij Van Dulken. Kist zelf reisde op 29 november door naar Poligny. Vóór zijn vertrek had hij de meisjes in Antwerpen in contact gebracht met Hélène Desguin, die nu en dan heen en weer reisde tussen Arbois en Antwerpen. Door toedoen van Charles-André Desguin kregen ze valse identiteitsbewijzen.

¹⁹ Verslag van G.A. de Jong, s.d. (NA, MvOL, nr 2508 ; verhoor van G.A. de Jong, Londen, 10.II.1943, (NA, MvJL, doos 166, dossier P-6/b).

Onder geleide van mevrouw Desguin reisden ze samen met een joodse vrouw naar Besançon, en dan met de bus naar Arbois, waar Hélène inmiddels al was aangekomen en de meisjes van haar moeder kon overnemen. Op 5 december 1941 wilden de drie vrouwen met de taxichauffeur Paris in Vilette-les-Arbois de demarcatieline oversteken; het was de derde keer dat de taxichauffeur voor Hélène Desguin een dergelijke opdracht uitvoerde. Maar dit keer lukte het opzet niet: het hele gezelschap werd nog dezelfde dag door leden van de *Zollgrenzschutz* aangehouden; de volgende dag viel Hélène Desguin hetzelfde lot ten deel²⁰. Het was natuurlijk de bedoeling dat de vrouwen bij De Saule zouden terecht komen; of Kist Hélène Desguin van dat doel op de hoogte heeft gebracht, staat niet vast. Het was trouwens ook niet nodig, want het ging ten slotte om hulpverlening aan de demarcatieline. Na heel wat tribulaties konden Lydia en Nina zich ten slotte bij De Saule in Poligny voegen. Het lijkt erop dat De Saule bij hun overtocht een handje heeft toegestoken. Op 26 mei kregen de meisjes in Arbois inderdaad bezoek van 'de adjudant van De Saule' (hoogstwaarschijnlijk Louis Jonvelle) die hun valse identiteitskaarten bezorgde, waarna ze door mevrouw Jonvelle per auto over de demarcatieline en bij De Saule werden gebracht²¹.

We weten al dat C.L. Kist in december 1941 Karel Derkzen van Angeren, de procuratiehouder van van Dulkens *Quick Dispatch* heeft aangeworven voor de SR Air (nummer 8). Of ook van Dulkens zelf rechtsreeks bij de SR Air betrokken was, staat niet vast, maar het lijkt geen twijfel

dat hij wel degelijk wist waar Derkzen mee bezig was. Na de rekrutering van Derkzen reisde Kist door naar Nederland, waar hij van kapitein Somer een verzameling stafkaarten en een reeks zogeheten AC-rapporten meekreeg. De AC-rapporten (van 'Algemene Centrale') werden sinds april 1941 wekelijks opgesteld op basis van inlichtingen die door diverse groepen bij elkaar werden gebracht. Ofschoon de leiders van deze groepen geloofden dat de rapporten langs diverse wegen Groot-Brittannië bereikten, staat het nagenoeg vast dit zeker in 1941 niet het geval was. Tot mei 1942 was dat ook niet het geval met de AC-rapporten die Kist van Somer in december 1941 had ontvangen.

In de Nederlandse tak van de SR Air neemt Jan Somer een belangrijke plaats in. Somer, geboren in 1899, was vóór de oorlog werkzaam bij sectie III (inlichtingen) van de generale staf in Den Haag. Hij was daar belast met het studiebureau van de buitenlandse inlichtingendienst. Na de capitulatie van het Nederlands leger werd hij directeur van het Etnografisch Museum van de Militaire Academie in Breda, waar hij zelf ook nog gedoceerd had. Door zijn ruime relaties in militaire kringen raakte Somer al snel betrokken bij de Ordedienst, een militaire verzetsorganisatie die in zekere zin kan vergeleken worden met het Belgisch Legioen. In november 1941 stelde Kist hem voor de leiding te nemen van de Nederlandse tak van de SR Air; Somer aanvaardde dit, in de mening verkerend dat hij De Saule vóór de oorlog in Den Haag ontmoet had, wat niet het geval was. Uit de beschrijving die Kist van De Saule gaf, had Somer ten onrechte afgeleid dat het ging om de vooroorlogse Franse militaire attaché, terwijl De Saule hoogstens adjunct van de luchtmachtattaché was geweest. Somer omringde zich met officieren die hem inlichtingen bezorgden die hij verwerkte in de AC-rapporten, waarover hij de eindredactie voerde.

²⁰ Hélène Desguin overleed op 11 december 1943 in Duitse gevangenschap in het Brusselse Brugmannziekenhuis (MvSZ, DO, dossier H. Desguin).

²¹ Verhoor van Nina Baumgarten, 14.X.1942 (NA, MvJL, nr 11932). In *De Schakel* geeft Frank Visser een hoogst geromanceerde voorstelling van hun ontsnapping, waarvan geen enkel element is terug te vinden in de verklaringen die beide meisjes bij hun aankomst in Groot-Brittannië aflegden.

Medewerkers van Somer brachten die rapporten naar Van Niftrik ; vandaar gingen ze naar Van Dulken, waar ze mogelijk werden afgehaald door Flasschoen, die ze vervolgens bij Dr. Schepens bracht²². Hieruit blijkt tevens dat Van Niftrik en Van Dulken op zijn minst zijdelings betrokken waren bij de SR Air, waarvan de werking trouwens ook tussen Somer, Kist en Van Niftrik werd besproken.

Na de aanhouding van Kist op 9 januari 1942 werd hij als koerier opgevolgd door zijn vriend G.A. de Jong, die in februari in opdracht van De Saule naar Nederland kwam. De Jong zegde Somer financiële steun van De Saule toe. Hij moest ook proberen te weten te komen wat de oorzaak was van de aanhouding van Kist. Daartoe ging hij met Derkzen bij Dr. Schepens (waar Kist nog kort vóór zijn aanhouding geweest was), maar die kon hun niets vertellen. Na zijn terugkeer in Frankrijk bleef De Jong voor De Saule werken. Met instemming van Kolkman probeerde hij ook ontsnappingsroutes naar Spanje te organiseren, tot hij in juli 1942, nadat De Saule Kist en zijn verloofde had vrij gekregen, zelf naar Groot-Brittannië vertrok.

Omdat één van de inlichtingsgroepen waarmee Somer werkte door de Duitsers geïnfiltreerd was, moest hij zelf ook op 13 maart 1942 Nederland verlaten²³. Hij ver-

trok naar Zwitserland via Van Niftrik, die hem een Belgische valse pas bezorgde. Samen met Wendel Meeus²⁴ reisde hij per tram tot Antwerpen, waar hij zich bij Van Dulken meldde met het wachtwoord "Ik kom van nummer 14 [Van Niftrik] en ben bestemd voor nummer 4". De kosten voor de verdere reis werden afgerekend met Meeus, die ook voor Belgisch en Frans geld zorgde. Op 15 maart 1942 vergaderden Somer en Derkzen van Angeren bij Van Dulken. Somer besloot de leiding over de Nederlandse tak van de SR Air door te geven aan Derkzen (die een maand later zelf werd aangehouden). Op 16 maart vertrok Somer dan met vier andere Nederlanders en onder leiding van Wendel Meeus per trein naar Nancy, en vandaar per bus tot Montbéliard. Eindstation in Frankrijk was Blamont, waar zijn zuster Marie-Thérèse Meeus verbleef. Of zij de gids 'Louissette' is over wie Somer het heeft, staat niet vast, maar het lijkt waarschijnlijk. Na enige tijd werd ze afgelost door een man, die het hele gezelschap op 18 maart 1942 Zwitserland binnen loodste. Hoeveel personen via de Van Niftrik-route naar Zwitserland of Frankrijk werden geëvacueerd is niet precies bekend. Na de oorlog schatte Van Niftrik het aantal op een honderdtal; moeder Meeus schatte dat zij ongeveer 125 Nederlandse officieren en vliegers had geholpen²⁵.

²² Flasschoen reisde inderdaad geregeld tussen Brussel en Antwerpen, en Somer kende ten minste zijn naam. Voor de clandestiene activiteit van Somer zie : *Verslag van den Kapitein der Inf. KNIL Dr. J.M. Somer betr. zijn werkzaamheden na de capitulatie in het Nederlandsche leger*, Paramaribo, 10.IX.1942 (NA, MvJL, doos 215, dossier P-111/3738). Uitvoerige biografische gegevens over Somer in : F.A.C. KLUITERS, *De Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten*, 's Gravenhage, SDU Uitgeverij, 1993, 2 dln. Na zijn aankomst in Londen werd Somer in 1943 hoofd van het Bureau Inlichtingen. Na de oorlog was hij o.m. betrokken bij de oprichting van de Sectie Algemene Zaken, die moest instaan voor de Nederlandse anticommunistische *stay behind*-netten.

²³ Somer heeft zijn vlucht in detail beschreven in : *Man in oorlog. De dagboeken van majoor*

Dr. J. Somer, hoofd B.I. te Londen, 13 maart 1942-22 september 1943, Baarn, Bosch & Keuning, 1981. Het boek werd zonder enige, voor de buitenstaander toch wel noodzakelijke annotering pas na Somers dood (1979) uitgegeven.

²⁴ Somer schrijft de naam als 'Meeuwissen'.

²⁵ Verklaring J.B. van Niftrik, 23.IV.1949 (MvSZ, DO, dossier Suzanne Meeus) ; brief van Marie Moser aan het *Office National des Anciens Combattants*, s.d. (MvSZ, DO, dossier M. Moser).

Recent uitgevoerde tellingen op grond van verklaringen van Engelandvaarders leveren volgende resultaten op: tussen 1 april 1941 en 21 juni 1943 zijn 120 Engelandvaarders via de route gepasseerd, waarvan er 50 ook geholpen zijn door de familie Van Dulken en 31 ook door de familie Desguin. Op grond van diezelfde tellingen weten we met zekerheid dat de familie Meeus ten minste 41 Nederlanders heeft geholpen (daarbij zijn niet de joden geteld aan wie ze hulp hebben geboden, en ook niet de familie Van Niftrik, aangezien dat geen 'Engelandvaarders' waren)²⁶. Heel wat medewerkers van de Van Niftrik-route werden in de loop van de bezetting aangehouden. Derkzen van Angeren werd in 1943 in Duitsland terechtgesteld, vader en zoon Van Dulken overleden in 1944 in Duitsland. Moeder Desguin, haar zoon Georges en hun medewerkster Irene Steinhuis werden in februari 1942 aangehouden en respectievelijk tot één jaar, twee jaar en één jaar en drie maanden gevangenisstraf veroordeeld wegens *Personenschmuggel*²⁷. Op 17 februari 1943 werden Suzanne, Marie-Thérèse en Victor Meeus aangehouden in Kapellen, waar ze sinds kort woonden; hun moeder viel vier dagen later in Blamont hetzelfde lot te beurt. Deze aanhoudingen waren het gevolg van een onvoorzichtigheid van een jood die eerder door hen geëvacueerd was (hij had naar zijn vrouw in België een brief geschreven waarin hij de volledige gevolgde route beschreef. De brief werd onderschept, met de bekende gevolgen)²⁸.

²⁶ Deze cijfers zijn ontleend aan een nog niet gepubliceerde studie van F.A.C. KLUITERS, die hij voorbereidt onder de werktitel *Vluchten via Van Niftrik*.

²⁷ *Feldurteil*, 7.VIII.1942 (MvSZ, DO, dossier M.-L. Vigneau).

²⁸ Verklaring Suzanne Meeus aan de Rijks-wacht van Kapellen, 22.IV.1949 (MvSZ, DO, dossier Suzanne Meeus). Victor Meeus was al eerder, in 1941, enkele maanden aangehouden geweest wegens *Nichteinlieferung von deutschfeindliches Propagandamaterial*. In 1943 werd hij wegens gebrek aan bewijzen vrijgesproken, Suzanne Meeus werd op 11 juni 1943 tot vier maanden veroordeeld, haar

7. De Saule en de geheime diensten in Zwitserland

In Zwitserland kwam Somer al snel in contact met een officier van de Zwitserse inlichtingendienst, met de Britse militaire attaché in Bern en met de vertegenwoordiger van SIS in Genève, Victor Farrell, die al vóór de oorlog één van de agenten was van Claude Dansey's *Z Organisation*²⁹. Somer droomde van een inlichtingslijn die vanuit Nederland via Antwerpen (Derkzen), Brussel (Schepens) en Frankrijk (De Saule) naar Zwitserland (Farrell) zou leiden, vanwaar de inlichtingen snel naar Londen zouden gestuurd worden. Met de hulp van Farrell zou geprobeerd worden contact op te nemen met De Saule. In april 1942 werden daartoe enkele pogingen ondernomen, echter zonder resultaat. Het blijft een open vraag waarom Somer –die kennelijk toch contact met De Saule wilde– meteen naar Zwitserland is overgestoken en niet zelf getracht heeft eerst met De Saule in Frankrijk in contact te komen. Mogelijk heeft hij gedacht dat Gijs de Jong als rechterhand van De Saule volstond, en dat hij beter als eindstation van de lijn kon fungeren. Veel daarvan lijkt ons nu *wishful thinking*.

Toen Somer in Zwitserland aankwam, moest hij tot zijn teleurstelling uit Londen vernemen dat daar nog geen enkel AC-rapport was aangekomen. Pas in de eerste helft van mei 1942 kwam in Bern bij de Britse militaire attaché een niet-geïdentificeerde koerier van De Saule aan.

moeder kreeg negen maanden, met aftrek van drie maanden voorarrest (brief van advocaat Walter Bouchery aan Fernand Meeus, 11.VI.1943, MvSZ, DO, dossier M. Moser).

²⁹ C. ANDREW, *Secret Service. The making of the British Intelligence Community*, London, Heinemann, 1985, p. 381.

Hij had een brief bij zich van Gijs de Jong voor Somer, evenals de AC-rapporten 42-50, en een brief van Kolkman aan de Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken in Londen. Deze brief was via een relatie van De Jong bij De Saule geraakt, die hem samen met de AC-rapporten doorstuurde naar Bern. Somer had de rapporten 42-48 en een speciaal rapport voor prins Bernhard in februari 1942 meegegeven met Gijs de Jong. Toen Somer in Londen was aangekomen, kon hij daar op 1 april 1943 vaststellen dat de AC-rapporten 36 tot en met 50 inmiddels waren aangekomen. Hieruit volgt dat nog andere rapporten dan de negen die in mei 1942 in Bern arriveerden op één of andere manier de weg naar Londen hebben gevonden. Mogelijk kon De Saule toch nog zorgen voor de transmissie van de rapporten die Kist in december 1941 had meegenomen.

Hoe De Saule aan zijn Zwitserse contacten kwam, is niet bekend. De post Lyon van de SR Air had zelf een verbinding in Zwitserland, maar meer is hierover niet geweten. Mogelijk hebben ook Nederlandse Engelandvaarders mede aan de basis gelegen van De Saules contacten in Zwitserland. Begin 1942 werd tussen Farrell en twee Engelandvaarders, van wie één tevoren in Frankrijk met De Saule in aanraking was gekomen, overeengekomen dat zij naar De Saule zouden gaan met de vraag van Farrell, dat De Saule voortaan zijn rapporten naar het Brits consulaat in Genève zou sturen. Deze reis heeft evenwel niet plaatsgevonden³⁰. Eén van deze Engelandvaarders, Cor van Bommel, had al eerder met medeweten van de Nederlandse militaire attaché in Bern, generaal van Tricht, een poging ondernomen om een verbinding met De Saule te leggen. In dezelfde periode ging van Bommel ook samenwerken met Farrell en met de Zwitser-

se politieambtenaar Fernand Demierre van de vreemdelingenpolitie.

Dit alles wijst er niet op dat er in de eerste maanden van 1942 reeds een verbinding bestond tussen De Saule en Zwitserse en/of Britse geheime diensten. Toch moet hij kort nadien contact met Farrell en Demierre hebben gekregen, die overigens zelf ook samenwerkten. Daar werd gebruik van gemaakt om de Nederlandse Engelandvaarder A.J. Heyberg clandestien vanuit Zwitserland, waar hij in het voorjaar van 1942 was aangekomen, naar Frankrijk te loodsen. Zijn vertrek was voorbereid door Farrell en Demierre. Die zette hem in de nacht van 9 op 10 oktober 1942 over de Frans-Zwitserse grens. In een grensplaatsje verscheen De Saule, die kennelijk op de hoogte was van zijn komst, en bezorgde hem een Belgische pas. 's Anderendaags reisden De Saule en Heyberg samen naar Lons-le-Saunier, waar Heyberg logeerde in De Saules 'hoofdkwartier', het Hôtel du Jura. Heyberg kreeg dan van een Franse politieman (Castaing ? Kleinmann ?) een vrijgeleide voor Lyon, waar hij in Hôtel de Normandie op De Saule moest wachten. Beide mannen reisden dan met de nachttrein naar Perpignan. Daar liet Heyberg bij Kolkman zijn echte papieren achter, en reisde met De Saule door tot Cerbère. Heyberg stak alleen de grens over, maar in het eerste Spaanse stadje, Port-Bou, kwam De Saule hem nog begroeten³¹.

Met zijn vertrek naar Noord-Afrika in november 1942 kwam een einde aan de activiteit van De Saule voor de SR Air, maar niet aan zijn werk als geheim agent. De verdere activiteit van De Saule valt evenwel buiten het kader van deze studie.

³⁰ Verhoor A.M. Hecht, s.d., [1942], (NA, MvJL, doos 166, dossier P-6/b-2309) ; verhoor C.H. van Bommel in *Royal Patriotic School*, 8-9.III.1944, (NA, MvJL, doos 199, dossier P 74/5743).

³¹ Verhoor A.J. Heyberg, 4.XII.1942 (NA, MvJL, 11119).

Van december 1942 tot april 1943 voerde hij in Corsica een verbindingsoopdracht uit voor de Franse inlichtingendienst met de organisatie van de Corsicaanse verzetsstrijder François Canetti, wiens netwerk mede was georganiseerd door Rodolphe Loescher, die De Saule in 1939 gerekruteerd had³². In december 1943 en de daaropvolgende maanden voerde hij voor de Amerikaanse OSS in zuidwest Frankrijk een inlichtingsopdracht uit, die de naam 'Asparagus' kreeg³³.

8. Mythen van en over De Saule

In verband met De Saule zijn in de Nederlandse literatuur over het verzet een aantal mythen en onjuiste voorstellingen opgedoken die om rechtzetting vragen. Zo schreef de journalist Frank Visser in 1976 dat De Saule tijdens de eerste wereldoorlog "nauwe betrekkingen" met Nederland had onderhouden, en dat toen ook als spion in Nederland had gevangen gezeten³⁴. Enkele jaren later voerde Visser in een nieuw boek De Saule plots op als baron, en beweerde hij dat De Saule in de eerste wereldoorlog als adjunct-militair attaché van België verbonden was geweest met de Franse militaire inlichtingendienst. Ook zou hij in 1939 in Den Haag kapitein Jan Somer hebben gekend³⁵. Weer enkele jaren later deed een andere journalist, Jan van Lieshout, dit nog eens over. Hij had het eveneens over baron De Schrevel, "een Belgische officier die reeds in de eerste wereldoorlog voor de Franse inlichtingendienst had gespied. In de tweede wereldoorlog had hij het werk voor dit zogenoemde Deuxième Bureau hervat. De Belgische baron kende dr. Somer uit de tijd dat hij in Holland militair attaché was ge-

weest"³⁶. Uit de uitvoerige biografische schetsen van De Schrevel in dit artikel blijkt dat hiervan nagenoeg niets met de werkelijkheid overeenstemt. En ofschoon hem na de eerste en de tweede wereldoorlog een groot aantal eervolle onderscheidingen te beurt vielen, is hij bij mijn weten nooit in de adelstand verheven.

Het is niet uitgesloten dat De Saule zelf in zekere mate heeft bijgedragen tot de mythevorming rond zijn persoon. Zelf was hij namelijk ook niet vies van het opdissen van verhalen of beweringen die niet klopten. In januari 1942 ondervroeg hij in Lons-le-Saunier drie Belgische Engelandvaarders. In het verslag dat zij bij aankomst in Engeland opstelden, luidt het dat De Saule, "*après s'être fait passer pour commandant belge de l'aviation, les prend à part, les interroge, et leur promet un départ rapide en avion. En fait, quatre jours plus tard, il veut les envoyer dans un camp de travailleurs à Châteauneuf-les-Bains*"³⁷. Enkele maanden later liet de De Saule ook zijn Nederlandse helper Gijs de Jong geloven, dat hij hem per vliegtuig naar Londen kon laten vertrekken. De Saule zou ervoor zorgen dat hiervoor een gestolen Frans vliegtuig ter beschikking stond. De Jong geloofde werkelijk dat de rapporten die hij en andere Nederlandse koeriers uit Nederland hadden meegebracht op die manier snel in Engeland zouden aankomen. "Hij [De Saule] zou mij waarschuwen zodra de rapporten binnenkwamen, en zou aan onze regering te Londen permissie vragen voor het sturen van een vliegtuig met inhoud naar Engeland. (...) Na enigen tijd riep De Saule mij weer naar het Noorden [=Poligny] en deelde mij mee dat hij bericht had gekregen van onze Koningin dat werd toegestaan een vliegtuig te sturen indien inderdaad de berichten van groot belang waren. (...)"

³² De missie in Corsica ('Pearl Harbour') staat beschreven in: R. LHERMINIER, *Casabianca*, Paris, Ed. France-Empire, p. 78vv.

³³ Over de missie 'Asparagus' bevinden zich enkele documenten uit OSS-bron in: SOMA, Pap. De Schrevel, AA 671.

³⁴ F. VISSER, *De Schakel*, op. cit., p. 327.

³⁵ F. VISSER, *De bezetter bespied*, oc. cit., p. 44.

³⁶ J. VAN LIESHOUT, *De aal van Oranje*, op. cit., p. 294.

³⁷ *Rapport relatif à l'activité en Belgique de Gendarme, Gadisseur et Bechoux*, s.d. [1942 ?], Evdok (mij bezorgd door W. Ugeux).

Toen ik hoorde dat Somer in Zwitserland zat, vroeg ik De Saule of er bericht kon worden gestuurd, zodat hij naar Frankrijk zou kunnen komen en mijn plaats in het vliegtuig innemen". Maar later vroeg De Saule zijn Nederlandse medewerker toch maar in Frankrijk te blijven en op te treden als verbindingsman en vanuit Perpignan ontsnappingsroutes te organiseren. "Hij zei me ervan overtuigd te zijn dat ik zo mijn land het nuttigst kon zijn"³⁸. Aan een Nederlandse Engelandvaarder maakte De Saule dan weer wijs dat "dat hij bij het vertrek van H.M. de Koningin uit IJmuiden aanwezig was geweest". De rapporteur haastte zich wel er aan toe te voegen, niet zonder zijn opmerking door een vraagteken te laten voorafgaan : "In Nederland meent men algemeen dat H.M. de Koningin over Hoek van Holland vertrokken is"³⁹ – hetgeen juist was.

Het geloof dat 'verbrande' agenten of kandidaat-Engelandvaarders door een vliegtuig zouden opgehaald worden, was in 1940-41 wijd verbreid, maar meer dan een geloof was het niet, althans in België⁴⁰. In Frankrijk werden sinds einde 1940 inderdaad dergelijke *pick ups* uitgevoerd, maar dan wel steeds na akkoord van en in overleg met de Britse geheime diensten. Het is ondenkbaar dat de –terecht achterdochtige Britten toelating zouden verleend hebben dat een hun onbekende agent met een Frans 'gestolen' vliegtuig naar Engeland zou komen, want niets garandeerde dat het geen Duits manoeuvre was. En het is al helemaal ondenkbaar dat koningin Wilhelmina enige bevoegdheid bezat om daar toestemming voor te geven, ofschoon zij zich wel degelijk inliet met geheime dienstangelegenheden.

³⁸ Verhoor van G.A. de Jong in Londen, s.d. [1943 ?], (NA, MvOL, nr 2506, p. 15-16.

³⁹ Verhoor van J.C. Kist, s.d., [1942], (NA, MvJL, doos 166, dossier P-6/b).

⁴⁰ Voor een niet exhaustief overzicht van dergelijke verhalen, zie: E. VERHOEYEN, Un mythe du début de l'occupation : les soi-disant atterrissages d'avions anglais (1940-1941), in: *Regards sur la guerre aérienne en Hainaut occidentale*, 1995, n° 1, p. 114-119.

Overigens was De Saule niet de enige die agenten loze beloften deed of onjuiste zaken voorspiegelde. Zo kreeg Anselme Vernieuwe einde 1941 van andere SR Air-officieren te horen dat de inlichtingen die hij hun verstrekt had of nog zou verstrekken binnen de week in Londen zouden zijn. Niemand kon dit op dat ogenblik garanderen. Rapporten die via Spanje naar Londen gingen, deden er vaak drie tot zes weken over en in radiotelegrammen kan slechts zeer summiere informatie worden opgenomen. Het lijkt erop dat Franse officieren tegenover potentiële agenten *pep talk* hielden, die bedoeld was om ze aan te moedigen. Maar de verhalen over geheimzinnige Britse vliegtuigen hebben wel een aantal verzetslieden het leven gekost. De Duitsers hoorden die verhalen natuurlijk ook, en gebruikten ze handig door hun agenten van de contraspionage aan te bevelen in verzetsgroepen te infiltreren met het verhaal dat zij een middel kenden om per vliegtuig naar Engeland te komen. Op het afgesproken tijdstip verscheen er dan natuurlijk geen vliegtuig, wel de Duitse politie.

Of De Saule ook na de oorlog nog geheime opdrachten heeft uitgevoerd, is niet bekend. Voor zover we weten heeft hij zich vooral met houthandel bezig gehouden. Hij overleed op 14 april 1975 in de kliniek van het ONIG van Sainte-Ode (Tenneville), 86 jaar oud, en door bijna iedereen vergeten.

Dien (Dymphna) Mous

door Maria Rosskamp

In een van onze vorige Tijdingen hebben we beloofd om wat uitgebreider in te gaan op de persoon Dien Mous, die in Ossendrecht en omgeving in de jaren 30 tot en met 70 van de vorige eeuw alweer, in al haar bescheidenheid een grote positieve rol heeft gespeeld in het jeugdwerk en in andere vormen van maatschappelijke en pastorale dienstverlening.

Dien werd geboren op 12 juni 1916 in het Kerkepad in Ossendrecht. Ze belandde in een nest waar beide ouders een zwakke gezondheid hadden en daarom leidden de vier kinderen al heel vroeg een zelfstandig leven. Vader en moeder waren van eenvoudige komaf. Dien had twee broers en één zus, die praktisch allemaal hun steentje aan de Ossendrechtse gemeenschap hebben bijgedragen.

We denken aan haar oudste broer Tiest (oftewel Jappe) die in de jaren dertig o.a. de leiding op zich nam van De Jonge Wacht, de jongerenafdeling van de mannelijke KJV; “de man van het jeugdhuis” zoals burgemeester Van Gils hem in zijn in memoriam herdacht. Maar ook zette hij zich in voor het omtoveren van landgoed Bieduinenhof en het oude klooster in respectievelijk een verpleeg- en bejaardenhuis. En broer Leo was in de zestig- en zeventiger jaren een vaste vraagbaak en steun als gemeentesecretaris.

Ook hún kinderen hielden zich weer ‘sociaal’ bezig in de vorm van het geven van onderwijs. Het zat dus wel een beetje in de familie.

Vader Mous stierf al voor de oorlog toen Dien nog geen 20 jaar oud was. Afgezien van Diens interne opleidingsperiode heeft ze met haar moeder samengewoond tot deze in 1964 overleed.

In tegenstelling tot haar broers en zus bleef Dien ongetrouwd. Geen tijd, te veel andere ambities misschien? Dat weten we niet.

V.l.n.r.: broer Leo, Dien, broer Tiest en zus Martha

Ze kon in Oudenbosch bij de nonnen op school. Daar hoopten ze een “supernon” van haar te maken, maar daar voelde Dientje niet zoveel voor. Ze raakte al snel ontgoocheld door de haat en nijd die er heerste tussen de zusters onderling. Thuis had ze nooit ruzie gekend. Tot haar teleurstelling werd het geheel als een bedrijf gerund en met roeping werd niet zoveel rekening gehouden. Ze merkte er veel onrechtvaardigheid op en van dit onchristelijk gedrag moest Dien niets hebben. Haar pure en vaste geloof in God was hierdoor echter allerminst geschaad.

Na de kweekschool koos Dien voor een baan in het onderwijs.

Al vóór haar twintigste stortte Dien zich in het Ossendrechtse sociale leven. Ze werd lid van de Katholieke Jonge Vrouwen, oftewel de KJV, opgericht in 1931 als tegenhanger van de Katholieke Jongens Vereniging ook afgekort de KJV.

Als KJV-ster nam ze de dertienjarige meisjes van de KJM (Katholieke Jonge Meisjes – opgericht in 1932) onder haar hoede en vermaakte hen. Natuurlijk deed ze dit niet in haar eentje. Andere jonge vrouwen zoals Til van Dooren, Leonie vd Poel, Ida Jansen en Gré Withagen waren ook van de partij. En er volgden er meer. Toch kun je wel zeggen dat Dien door haar gedrevenheid de motor van dit alles werd. Iets wat de dames uit de Ossendrechtse hogere kringen met hun pogingen niet gelukt was, het opvoedkundig en sociaal bezighouden van de jeugd, lukte Dien wonderwel.

Daarnaast kwam ook nog het leiderschap in de gidsenvereniging. Zoals dat vandaag de dag nog gebeurt, gingen de meisjes wel eens op kamp. Niet dat ze nu zo spectaculair ver weg gingen. Nee, de aalmoezenier kreeg het bij de directeur van de Pannenfabriek, de heer Jochems, voor elkaar dat ze het terrein naast de fabriek op de hoek Breestraat/Puts Molentje mochten gebruiken om te kamperen. Met een volgeladen kar trokken ze ernaartoe. Tent opzetten, verenigingsvlag hijsen en groeten, speurtochtje, kokkerellen op een zelf bij elkaar gesprokkeld kampvuurtje, herfstbladeren verzamelen en benoemen, een mini Maria-kapelletje opzetten en zo meer. 's Avonds gingen de meiden natuurlijk weer huiswaarts en er werd thuis geslapen om de volgende dag weer naar het kamp terug te keren. Ook werden er wel eendagskampjes gehouden in de bossen die er hier volop waren.

Bovenste rij v.l.n.r.: zus Martha, Dien, Hilda Bogers, Nelly Withagen, Margriet vd Bergh

Onderste rij v.l.n.r.: Cor Vervloet, Lenie vd Poel, Margriet Withagen en Ida Jansen

Soms gingen ze wel verder van huis. Bijvoorbeeld met de bus naar het kasteel Bouvigne in Breda. Zaterdag heen en zondag terug. Ze luisterden dan ademloos naar de speeches van de destijds zeer bekende Monseigneur Frencken. Bij zijn begrafenis waren de KJV'ers en gidsen van heinde en ver aanwezig.

Dien heeft met de hulp van Nellie Suykerbuyk in Hoogerheide ook wel geprobeerd om het een en ander van de grond te krijgen voor de meisjes uit het dorp daar, maar helaas is dat nooit gelukt. In Huybergen werd wel een KJM opgericht. In Putte weer niet.

*Bovenste rij v.l.n.r. : Dien, Roos de Ridder, To Huijgens, Jeanne vd Poel, zus Martha.
Onderste rij v.l.n.r.:?....., Wies Hugens en Nelly Withagen.*

Inmiddels had Dien de kweekschool doorlopen (van 1928 tot 1934) en was ze nog ongeveer een jaar als onbezoldigde kracht (volontaire) aangenomen op de nonnenschool van de Elizabethstichting in Ossendrecht. Daarna kreeg ze een vaste aanstelling op de jongensschool St. Jan, ook in de Dorpsstraat. Dien zat helemaal op haar plek. Ze kreeg de eerste klassertjes onder haar hoede en ze zorgde dat er altijd een fraaie tekening van haar hand op het schoolbord te bewonderen was.

Diens hulp werd echter ook vaak ingeroepen als er problemen waren in andere klassen.

Ze sprak dan de "ondeugende" jongens toe, maar daarna keerde ze toch weer gauw terug naar haar favoriete eerste klas. Ze leek een natuurlijk overwicht over de kinderen te hebben.

Op een keer zag ze dat een joch bij gebrek aan schoenen op zijn klompjes naar school kwam. Ze nam hem mee en kocht schoenen voor hem.. Of zat er eens een scheur in een bloes of broek dan nam ze die mee naar huis en verzocht haar zus Martha, die de naaischool had doorlopen en een fervent naaister was, om dit te repareren. Ze keek dus verder dan alleen het lesgeven en trad dan ook kordaat op. Dat deed je gewoon!

Maar Dien vond dat haar sociale kennis nog niet groot genoeg was en ze ging in 1952 verder met een studie Sociale Pedagogie aan het Mgr. Hoogveld Instituut te Nijmegen. Drie jaar lang volgde ze er in de weekenden de colleges en na haar scriptie volgde ze er nog een jaar cursussen in theologie en antropologie. Het viel niet altijd mee om dit naast haar werk vol te houden. Vaak liep haar moeder vrijdags al om 4 uur bij wijze van spreken (of letterlijk?) Dien met de boterhammetjes tegemoet als de lessen afgelopen waren, zodat Dien meteen verder met de bus en de trein naar Nijmegen kon gaan om er te studeren. Ze logeerde dan bij een medestudente Riet Mens. Riet kwam oorspronkelijk uit Bergen op Zoom en was daar gidsenleidster geweest.

Trouwens, je werd ook niet zomaar leidster in al die verenigingen zoals in de KJV en de gidsen. Daar moesten wel degelijk cursussen voor gevolgd worden. Meestal in Breda en dat natuurlijk op de fiets. Ze eindigde uiteindelijk ook hier weer in het hoofdbestuur van de gidsen.

Ze inspireerde veel meisjes en jonge vrouwen en zoals haar goede vriendin Hilda Bogers het meermalen zei: “*Ze heeft hele generaties meisjes door de harde oorlogsjaren gesleept.*” Ook weer als liefdewerkoud papier, zoals overigens vele anderen met haar - in die tijd was er immers geen geld - offerde ze vaak haar volledige weekenden op aan de meisjes. Op zaterdag kwamen ze samen in het Eikelhof, de park-

*Gidsengroep tijdens de onthulling van het Heilighartbeeld in 1934?
Dien tweede van links op de voorste rij.*

Met haar al eerder in de Tijding afgedrukte sociaal pedagogische studie probeerde Dien voor de jongedames in Ossendrecht en Putte de Mater Amabilisschool naar deze dorpen te krijgen. Al was het maar in de avonduren en klein opgezet, ze vocht ervoor, “haar” jongeren een extra kans te geven.

tuin gelegen naast het klooster van de zusters van het Elizabeth gesticht en de meisjesschool aan de Dorpsstraat/Eikelhof, om er allerlei balspelen en andere spelletjes te doen en's zondags werd dat van twee tot zes uur weer voortgezet op de koer in de vorm van volksdansen.

Nog een kiekje uit het privé-album van Dien. Is dit misschien een kweekschoolklas?

Dien zou Dien niet zijn geweest als ze ook daar niet het nuttige met het aangename verenigde en ze trad met de meisjes op met dansjes, liedjes en/of kleine toneelstukjes op de Volksabdij, waar in de Tweede Wereldoorlog uit Rotterdam geëvacueerde zieken en bejaarden gestationeerd waren. Hetzelfde gold voor het Bieduinenhof halverwege Ossendrecht en Putte en zelfs bij de zusters in Thorn gingen ze dansen.

Als er iets te doen was in het Patronaat voor het ziekentridium of de bejaarden mochten de meisjes serveren, zodat ze ook hierin bedreven werden. Naastenliefde stond bij Dien hoog in het vaandel.

Na verloop van tijd hebben vrijwilligers op het Eikelhof een mooi clublokaal getimmerd. Daarnaast mochten de meisjesverenigingen ook wel gebruik maken van enkele klaslokalen van de meisjesschool en soms zelfs ook van de koer van de schuin tegenoverliggende jongensschool.

Dien probeerde zoveel mogelijk gebruik te maken van gratis middelen. Kapelaan Wijnen (en later De Kroon) hielp als aalmoezenier de verenigingen vooral bij het werven van fondsen. Was er bijvoorbeeld stof nodig voor het maken van tafelkleedjes dan werd hij ingezet. Maar ook de vrijwilligers die het clubhuis bouwden werden door de aalmoezenier bij elkaar gebracht. Totdat de beide scholen afgebroken werden hebben de kabouters en gidsen er altijd onderdak gevonden op de met behulp van enkele vaders afgetimmerde zolders.

Door haar onbezoldigde bezigheden naast haar werk werd ze ondanks haar bescheidenheid steeds bekender en werd ze meer en meer bij het sociale maar ook het kerkelijke gebeuren in Ossendrecht en daarbuiten betrokken. Ze was er gewoon goed in en ze legde er ook haar hele ziel en zaligheid in. En dat dan letterlijk.

Elk jaar op sacramentsdag in juni werd er een processie gelopen vanaf de kerk naar het Marktje en terug. Dien tekende met vaardige hand op het marktplein in grote vakken religieuze afbeeldingen, die dan door de kinderen opgevuld werden met bloemen. Een prachtig gezicht.

Naar aanleiding van de uiteindelijke zaligverklaring van de Ossendrechtse Kaatje Dierckz oftewel Zuster Marie Adolphine op 24 november 1946 (reeds in gang gezet in 1926!) is Dien met zeven anderen met de trein naar Rome gegaan om deze gebeurtenis "life" op het Sint Pietersplein mee te maken. In 1951 werd de stichting Soeur Marie-Adolphine opgericht door de volgende leden: Jappe Smout (voorzitter), Jappe Mous (secretaris-penningmeester), A. de Dooij, Jo van Dijke, C. Mattheusens, L. Melsen, A. den Ouden, J. Wouters en wie zat er ook bij, jawel Dien.

Dien raakte bezield. In datzelfde jaar werd het plan opgevat om naar aanleiding van deze voor Ossendrecht zeer belangrijke gebeurtenis een openluchtspel te maken over het leven van Kaatje. Louis Lockfeer schreef het stuk en..... Dien speelde natuurlijk de allereerste Zr. Marie Adolphine. Ze had waarschijnlijk altijd geworsteld met de keuze tussen sociaal of kerkelijk werk en in de rol van Zr. Marie Adolphine

kwam ze even toch wel heel dicht bij het bruidje van Christus zijn.

Het Eikelhof waar de eerste uitvoering plaatsvond werd door vrijwilligers "verbouwd". Ze hoogden de kant van het kerkhof op met zand zodat hier voor iedereen duidelijk zichtbaar het openluchtspel opgevoerd kon worden. Deze verhoging is nog steeds goed te zien als je door het tegenwoordige Eikelhof (vroeger Kerkhofstraatje) loopt. Het Zuster Maria Adolphine-lied dat Dien speciaal voor dit to-

neelstuk als slotlied schreef wordt nog elk jaar op 9 juli gezongen tijdens de Marie Adolphine-dag op de muziek van het Hertoginne van Brabant-lied.

Dien werd overigens vaker gevraagd om liedjes te schrijven voor bruiloften en partijen. Ze was bijzonder creatief en ze schreef en schilderde graag.

Ze werd heel veel gevraagd in katholieke besturen in welke vorm dan ook. Zoals bijvoorbeeld haar lidmaatschap van de Dioce-sane Raad in de regio, van het pastorale centrum in Breda en voorzitter van de parochieraad. Zo kwam ze vaak in contact met Monseigneur Ernst, Bisschop van Breda, die regelmatig in de Dokterstraat – waar Dien inmiddels met haar moeder woonde – langskwam voor een praatje. Hij kwam echter niet alleen voor Dien, ook met moeder Mous praatte hij graag. Zij had ondanks het gebrek aan opleiding een heldere kijk op de zaken. Natuurlijk werd er in die tijd ontzettend veel jeugdwerk opgezet door de kerk, dus kon ook hier Dien haar twee passies mooi combineren.

Dien in Rome ter gelegenheid van de zaligverklaring van Kaatje Dierckz

ZUSTER MARIA ADOLPHINE-LIED

Gij die hier hebt geleefd, gewoond,
wij durven zonder schromen,
Nu G'in de rij der zaal'gen troont
vertrouwvol tot u komen.
Gij zijt en blijft ons grote vreugd
En komende geslachten
bewonderen zullen zij Uw deugd
en uwe zegen wachten.

Refrein:

Uw offervaardige dienstbaarheid,
heeft U het hoogste geluk bereid.
Voor U was dit het rijkste loon:
de bloed'ge martelaarskroon.

In eenvoud en gehoorzaamheid
hebt Gij geheel Uw leven,
in vreugd' en liefde en in strijd,
den Bruigom willen geven.
Een blijde lente-zonnestraal
waart Gij voor die U zagen.
En "goed zijn" was Uw ideaal,
in al Uw levensdagen.

Wij vragen, zie genadig neer
op allen die U minnen,
Wij zullen komen telkens weer
in diep en stil bezinnen.
Geef ons een rijke offerkracht,
en leer ons veel te geven.
Gij, die eens alles hebt gebracht,
leid ons naar het eeuwig leven.

Dien schreef dit lied speciaal voor het Adolphine-spel

Het eerste Marie-Adolphine-spel in 1952 waarin Dien Kaatje speelde.

Ze schreef enkele brochures en boekwerkjes, te weten:

- 1965 Verwondering over God en de mens
- 1966 thuis bidden, in samenwerking met Drs C.Janssens en Rector N.Nooren. Het bestond uit louter voorbeeldgebeden bij allerlei gelegenheden. Erg populair: Alleen al in het eerste jaar verschenen er drie drukken. Dit was voor veel mensen een grote hulp. Tot dan toe werd bijna altijd de liturgie in de kerk in het Latijn gedaan en er moest nu een overstap gemaakt worden naar het Nederlands.

- 1967 Aandacht voor evangelie en wereld. (in opdracht van de seculiere instituten)

Alle boeken werden goedgekeurd door Bisschop Ernst van Breda.

Voor haar vele verdiensten kreeg Dien de pauselijke onderscheiding Pro Ecclesia et Pontifice.

De gedreven Dien had niet veel verstand van huishoudelijke zaken. Ze hield zich niet zo bezig met de dagelijkse besommingen van het leven. Een voorbeeld hiervan: Als ze weer eens een bijeenkomst had met enkele geestelijken belde ze haar zus Martha met de mededeling dat er die avond vier extra gasten bij haar gezin aan zouden schuiven. Of je nu met vier of acht personen at, dat was toch geen bezwaar. Martha combineerde haar gezin met een kruidenierswinkel..... en had dus echt haar handen wel vol, maar kon ook moeilijk weigeren. Dien was niet alleen voor zichzelf veeleisend, maar kon dat ook voor anderen zijn.

Begin jaren 70 stopte Dien op doktersadvies met lesgeven. Ze moest het wat kalmer aan gaan doen. Maar met alle bezigheden buiten de school om stopte ze niet. Onvermoeid bleef ze doorgaan met wat ze nog kon.

Zo bleef ze bezielt proberen haar normen en waarden door te geven. Inmiddels was dat wel veelal beperkt tot haar naaste fami-

lie, vrienden en kennissen. Dien vond dat men niet per se kerkelijk hoefde te zijn om goed te kunnen zijn voor de medemens. Was je getrouwd dan lag je eerste verantwoordelijkheid bij je gezin, zoniet kijk om je heen, vind uit wie er hulp nodig heeft en help. Niets ingewikkelds, gewoon doen.

In het jaar na haar hersenbloeding (1974) verbleef Dien in huis van haar zus Martha om enigszins te herstellen. Maar ook hier gunde ze zich geen rust. Ze zag de tijden veranderen. Het individualisme en materialisme groeiden. Hier had ze moeite mee. Vele zaken die de Kerk tot nog toe beheerde werden overgedaan aan leken in de maatschappij. Dien belde en schreef haar vrienden en bekenden die gestudeerd hadden en nu een goede positie hadden verworven. Ze bleef er bij deze mensen op aandringen dat ze hun kennis, tijd en welvaart met anderen moesten delen zoals ook zij dat altijd had geprobeerd. Nu zij dat zelf niet meer actief kon wilde dit nog niet zeggen dat ze haar idealen zou laten verzan- den. Ze kón simpelweg de dingen niet loslaten en probeerde nog zoveel mogelijk de controle te behouden over alles wat ze belangrijk vond in het leven. (Nichtje Marlies vertelde dat ze in die tijd voor haar tante de brieven schreef omdat Dien hier zelf niet toe in staat was.)

Zo was ze ook erg blij met het idee van Fons Pijnen om een heemkundekring op te richten in de regio en werkte er op haar manier nog aan mee.

Zelfs tot op haar sterfbed wilde Dien nog de touwtjes in handen houden, maar ze ontglipten haar. Mgr. Ernst was Diens begeleidende gesprekspartner tijdens haar ziekte. Op 24 februari 1986 stierf Dien op zeventigjarige leeftijd.

Bronnen: interview met vriendin Hilda Bogers en met nicht Marlies van Eekeren-Verdult. Bovenvermelde boeken en krantenknipsels uit de tijd dat deze boeken uitgegeven werden.

Dien met vriendin Tiny Vulto. Tiny was in deze regio de tweede maatschappelijk werkster. Ze heeft nog een dik jaar in het museum De Aanwas gewoond (rond 1969).

Tiny haalde Dien over om met haar op vakantie te gaan. Vóór die tijd waren de vakanties van Dien niet louter voor het plezier. Zo nam ze bijvoorbeeld nichtje Marlies mee naar Lourdes. Het moest altijd een doel dienen.

Dien schildert in de tuin. Achter haar staat haar schoonzus Jeanne. Heel lang woonden Dien en haar moeder op Doktersstraat 23/ 25 naast haar broer Tiest, schoonzus Jeanne en hun kinderen. Ze deelden de voordeur, gang en tuin, maar ook vaak de tafel!

Haar schilderijtjes gaf ze dikwijls cadeau aan familie en vrienden.

Dien met haar achterneefje Adam en -nichtje Krista. Dien liep sinds haar hersenbloeding met behulp van een stok, wat bij Krista de vraag ontlokte: "Tante Dien, u bent nu wel stokoud, hè?"

OVERPEINZINGEN BIJ "TIJDING 2003-3"

P.L. Verpraet

A) De Sociaal -Pedagogische Studie van D. Mous (1956)

Op blz. 15 lees ik in de rechterkolom, tweede alinea: de verwantschap met het Belgische volk enz. Hiermede wordt bedoeld de Vlaamse bewoners aan de andere zijde van de grens. België en Nederland waren totaal vreemde landen voor elkaar. Nederland werd bestuurd met strakke voorschriften, cfr Duitsland maar in België heerste een liberalistische tendens sterk beïnvloed door Frankrijk. Als het in Parijs regende druppelde het in Brussel. Wij hadden niet alleen een verschillende munt, in Nederland een sterke gulden, voor 1940 twintig arme Belgische franken waard, maar ook een verschillend uur. In Nederland had men het continentale uur cfr Duitsland, maar wij volgden de Greenwich-meridiaan. Er was soms een verschil van 20 minuten tot 1 uur.

Nog een speciaal feit wat ik mij nog kan herinneren is het volgende: Toen in de jaren 1935 de eerste tekenfilm van Walt Disney in Kapellen gedurende 8 weken vertoond werd kwamen duizenden mensen uit de driehoek Bergen op Zoom-Roosendaal-Putte met autobussen naar Kapellen afgezakt om deze film te zien. Immers door de Centrale Nederlandse Overheid was de invoer van deze film verboden. Er kwam een toverheks in voor en dat was waarschijnlijk "des duivels".

Blz. 16 De trek uit deze driehoek om elders seizoenarbeid te verrichten bestaat reeds langer dan sinds 1920. (zie mijn ander beschrijving)

Voor 1940 kwamen veel Nederlandse oud-kolonialen zich vestigen in de beboste delen van Kalmthout en Kapellen. Door de sterke gulden konden zij hier weelderig leven; zij hadden allen een tuinman, die wekelijks langskwam en dagelijks een dienstmeisje. De meeste werknemers kwamen uit het "Zuiderkwartier".

Naar de winkels in de grensstreek van Putte kwamen regelmatig mensen uit de regio Antwerpen inkopen doen omdat sommige producten hier goedkoper waren dan bij ons. Bijvoorbeeld sigaren en roomboter. In Nederland waren aanstekers en sacharine vrij te koop. Op deze producten stonden in België hoge taksen. Sacharine voor diabetici kon alleen op voorschrift bij een apotheker verkregen worden. De hele suikerindustrie vreesde minder suiker te verkopen als sacharine vrij verkocht mocht worden. De aanstekers werden beschouwd als een concurrent van een machtig concern dat lucifers vervaardigde. Op de aanstekers moest officieel door de douane een Belgische Leeuw geslagen worden

Ondertussen is er veel veranderd. De oprichting van de BeNeLux was de eerste stap naar de oprichting van een Verenigd Europa. De grenzen vervagen. In ons land is er ook veel veranderd na W.O.II. Grondwettelijk is België nu een federale staat met drie gewesten met eigen regeringen en bevoegdheden. Zo moet Vlaanderen nu onderhandelen met Nederland over de uitdieping van de Schelde. De Vlaamse dienst voor Ruimtelijke Ordening en deze voor Bosbouw en Natuurbehoud zijn betrokken partij bij de recente oprichting van het grensreservaat "De Zoom-Kalmthoutse Heide".

Ook bestaan er in ons land 3 officiële talen; Nederlands (65%, Frans 34% en Duits 1%.

B) Overpeinzingen in verband met de foto op blz. 39

De verblijfplaats Duisburg doet mij denken aan het verhaal, dat mijn moeder vertelde over de broer van haar vader. Mijn grootvader, Petrus- Ludovicus Van Hoydonck werd geboren in het Jordaensstraatje te Putte, Noord-Brabant, in 1869. Zijn broer, Franciscus (Sus) werd er ook geboren in 1871. Deze laatste heeft lange tijd in Duisburg Duitsland verbleven. Als grondwerker werkte hij samen met een groep landgenoten aan de aanleg van gasleidingen in de hele stad. Mogelijk hoorde de heraanleg van de straten er ook bij. Dit verhaal situeerde zich rond de jaren 1900. Hij overleed in 1911. Ik ben bijna zeker, dat mijn grootvader op de bewuste foto staat. Jammer genoeg is mijn moeder in 1999 op 100-jarige leeftijd overleden anders had ik haar de foto kunnen tonen. Zij was tot de laatste maand helder van geest. Is er soms iemand die de namen van de personen op de foto kent?

Het Zuiderkwartier leverde niet alleen handarbeiders voor de haven van Antwerpen maar ook elders werden mensen uit deze regio ingezet.

Tussen 1890 en 1900 werd in de Kalmt-houtse Heide het duinmassief van de Vossebergen afgegraven. De grondwerkers verbleven er in barakken. De voorwerker of ploegbaas, Franciscus Van Tilborgh, was ook in Putte geboren in 1869 en was een vriend van mijn grootvader. Ook baatte hij samen met zijn vrouw Mieke Teysen de kantine uit. Mieke's zuster de legendarische "Moeder Kee" (Teysen) was kokkin. Er werkten minstens 50 grondwerkers. Iedere dag werden er twee volle treinen (halfopen wagons) afgevoerd. Met dit zand werd de spoorwegberm aangelegd van Antwerpen Centraal naar Antwerpen Luchtbal. Dit station werd in 1900 in gebruik genomen. Naar mijn bescheiden mening waren het ook mensen uit het Zuiderkwartier, die eraan gewerkt hebben.

Rond 1900 werden duizenden hectaren heidegrond omgespit, om er landbouwgrond, meestal weiland van te maken. Dit waren de bekende "heispaaiers". Zij waren pezig en taai. De werkduur was toen van zonsopgang naar zonsondergang. En er bestonden geen sociale voorzieningen. De uitdrukking "eten als een heispaaier" was toen zeer gekend.

C) Een waardevol verhaal over eeuwenoude vennen door A van Zunderd

Op blz. 44 staat een gedeelte van de kaart van de regio Noord-Brabantse Zuidwesthoek getekend door de landmeters Adan omstreeks 1750. Bij het bestuderen van deze kaart, stel ik vast, dat het wel gaat over de originele kaart, maar die bijgewerkt werd met gegevens uit 1856, zoals de vermelding Zwaluwmoer en de Rijn.

Wat mij echter bijzonder intrigeert is de Paalberg. Dateert deze naamgeving ook van 1856?

Een andere bijzonderheid is, dat op deze kaart de Voorste en de Achterste Putse Moeren zijn ingetekend. Tot op heden ken ik maar één Putse Moer, wel met een deel op grondgebied Putte N.Brabant en een aangelegde weg erdoorheen (ongeveer 1925). Misschien werd dit ingetekend in een zeer droge periode want dan krijgen we twee aparte plassen, één in de gemeente Kalmthout en één in de gemeente Putte N.Brabant.

In 1775 werd voor dit grensgebied een kaart met begroeiing ingetekend door Graaf Ferraris. Hierop staat de Putse Moer als één geheel.

Op deze kaart staan dwars over de grens vermeld de "Kriekelaarsduinen en de Kriekelaarsvennen". De naam Kriekelaren is voor mij nog steeds een raadsel. Werden deze duinen toen beplant met Amerikaanse vogelkers, om verstuuving tegen te gaan? De vogelkers werd immers 100 jaar eerder door de tuinarchitect van Lodewijk XIV, Lenôtre, naar Europa gehaald, om in de door hem aangelegde tuinen in allerlei vormen gesnoeid te worden.

Waren deze gronden ooit in het bezit van de familie Moretus, die in Putte destijds verschillende honderden hectaren bezaten en veel werken lieten uitvoeren, die gepland waren door toenmalige tuinarchitecten? Is het een plan, dat nooit volledig werd uitgevoerd? De Amerikaanse vogelkers werd vroeger ook gebruikt als bodemverbeteraar, voorafgaand aan bosbouw. Wie kan dit raadsel voor mij oplossen?

Van de kaart van Adan is nog een belangrijk gegeven af te leiden, nl. de loop van de grens tussen Spaans Brabant en noord Brabant. Reeds meer dan 500 jaar bestond de Heerlijkheid Essen, Kalmthout en het oostelijk deel van Huybergen. Na het Verdrag van Munster in 1648 kon de bekende prior van de Wilhelmiëtenorde, Siardus Bogaerts in den Haag aantonen, dat het klooster en de kerk in Spaans Brabant lagen. Dit werd ook daar door de overheid aanvaard en hierdoor mochten zij de Katholieke godsdienst blijven beoefenen. Toen na 1839, het Vredesakkoord tussen Willem I met België de grenzen werden vastgelegd, zou logischer wijze bovengenoemde grens de landsgrens moeten worden. Dan zou in Huybergen dezelfde toestand ontstaan zijn, als bij de twee grensdorpen Putte N. Brabant en Putte België. Er zou dan een Huybergen N.Brab. en een Huybergen België bestaan hebben, met daarop het klooster, de kerk en zelfs het oud gemeentehuis met wijde omgeving. Toen echter kwamen de Wilhelmiëten niet andere gegevens op de proppen en werd de huidige grens getekend, rond 1845. Zo werden Westelijk en Oostelijk Huybergen verenigd en stonden klooster, kerk en omgeving weer in Oranjestad. Nu zijn de Wilhelmiëten Historie en de landsgrens binnen het Verenigd Europa bijna.

Brabanders kunnen nu weer als Brabanders samen leven. Nu voelen wij ons weer even goed thuis in Antwerpen, Bergen op Zoom of Breda. We hebben terug hetzelfde uur en dezelfde munt.

Op de besproken kaart van Adan staat ook de nieuwe grens van 1845 reeds ingetekend.

Moge dit verhaal een verduidelijking betekenen bij de kaart, die oorspronkelijk door de landmeters Adan werd getekend, maar die blijkbaar in de loop der tijden met een hele reeks gegevens werd aangevuld.

Frans Meeus

Toen ik het stuk van Dien Mous las viel mij één regel speciaal op (eigenlijk waren het er wel meer maar zijn niet relevant voor hetgeen ik wil schrijven) dat rond 1956 een groot deel van de gemeenten Ossendrecht en Putte in buitenlandse handen was. Ossendrecht 16% en in Putte 70%!

De verschillende kleinere en enkele grotere landgoederen en hun eigenaars waren toen en ook nog nu een duidelijk bewijs daar van. Wanneer het woord landgoed ergens verschijnt wordt dit direct geassocieerd met kastelen maar vaak ten onrechte. Mogelijk gaat het om een aanzienlijke oppervlakte van gronden in eigendom met een bescheiden woning of een buiten proporties uitgegroeide woning, villa of kasteeltje waarvan de het totaal in oppervlakte aan gronden eerder bescheiden is.

Men moet vooral het gebouw zien in de context van de heersende normen in die tijd waar het overgrote deel van de bevolking eerder bescheiden gehuisvest was. In een enkel geval is het duidelijker zoals voor bijvoorbeeld het Ravenhof waar zowel het gebouw als de totale oppervlakte van het domein duidelijk schept. Een associatie met de adel of gefortuneerde medeburgers, zoals bedrijfsleiders, industriëlen en bankiers blijkt meestal wel te kloppen omdat aankoop en onderhoud van een redelijk domein de nodige inspanning vraagt. Een naambordje op een woning staat ook niet garant voor het predikaat landgoed of kasteel. Op oudere landkaarten zie je wel dat boerderijen en cafés of herbergen vaak wel een naam hadden en dat is nu ook nog zo.

Bieduinenhof: Rond 1900 en iets daarna sprak men in Putte over het Bieduinenhof van Cassiers, een Belgische industrieel uit de suikerbranche, die het in 1911 kocht van de Antwerpse houthandelaar Baron de Servais. In 1957 kwam het landgoed in het bezit van de bankiersfamilie Van Mierlo. Baron Servais die het gebouw in 1883 in kasteeltrant liet optrekken was toen ook de bezitter van het landgoed de Grootte Meer.

Grootte Meer: Het landgoed Grootte Meer in het bezit van de Belgische familie Cogels, in 1981 bezit Jonkheer Paul Henri Hubert Leon Joseph Marie Cogels 750 ha bos, heide, duinen en vennen, deels in de gemeente Ossendrecht en deels in de gemeente Putte gelegen.

Ravenhof: Putte, het kasteel Ravenhof en familie Moretus, eeuwenlang onafscheidelijk met elkaar verbonden geweest. Het grote domein strekte zich over de landsgrenzen heen uit, van in de polders noordwesten van Stabroek tot en met de Hoogenberg, de Kabeljauwpolder in Zandvliet tot in Kalmthout ten streke genaamd

De Driehoeven. Een groot gedeelte was in Nederlands Putte gelegen. Uit oude cijsregisters van het Markizaat zou blijken dat bijna 70% van de niet bebouwde grond in Putte eigendom van de Moretussen was. Door overerving, verkoop en andere oorzaken werd het grote domein versnipperd en ontstonden er nieuwe en kleinere landgoederen, een ander deel werd verkaveld en zo ontstonden er nieuwe woonwijken op het vroegere landgoed.

Duindak: In het voornoemde Moretus domein te Putte Stabroek werd in 1962 “Duindak” gebouwd, pal tegen de rijks-grens, door het echtpaar Baron François Xavier Georges Joseph Marie Ghislain van der Straten Waillet en Barones Marie-Thérèse Françoise Joséphine Louise Moretus Plantin de Bouchout, aanvankelijk als buitenverblijf bedoeld, even ten westen van de Huzarenberg. Het domein van “Duindak” dat oorspronkelijk 160 Ha groot was en bij het landgoed Ravenhof behoorde, kwam door erving in het bezit van voornoemd echtpaar, strekte zich uit over de Rijksgrens met het grootste stuk in Nederland. Door onteigening van een groot gedeelte op Nederlands gebied bleef alleen nog het ‘polderke’, ongeveer 8 ha, aan Nederlandse zijde over.

Heirust: Of het Hof van De Hoogen Berg op het voormalig eigendom van de Moretussen.

In de omgeving van de Hoogenberg lag eertijds het landgoed Heirust met gelijknamig landhuis.

Er was reeds een vorm van bebouwing voor 1900 zo is te zien op een kaart van Adan uit 1782. Rond 1875 kwam het in het bezit van ene Cuperus oorspronkelijk afkomstig uit Friesland maar op het ogenblik van de verwerving van Heirust gemeenteraadslid te Antwerpen, hij breidt zijn landgoed uit tot meer dan 150 ha deels in Putte deels, 97 ha, in Kalmthout gelegen.

Door verschillende verkopen, 1922, weeral een Antwerpse familie Ketelaars en na de-

ze zijn dood naar een andere Antwerpenaar Lahou genaamd in 1951. Door de grote uitverkoop gaat het landgoed in 1952 naar verschillende eigenaars waarvan de heer Jacquesse Meurisse het grootste deel verworft en bij zijn landgoed de Putse Moer voegt.

Zwaluwenhof: Klein landgoed deels in Putte Kapellen en deels in Nederlands Putte gelegen, momenteel in het bezit van de Nederlander Jacques Schoufour sinds 1978, is verwant met de Swarttouw's. Schoufour kocht het domein van René Baartmans, eigenaar sinds 1971 en bekend van de gelijknamige koekjesfabriek Vreemd is aan dit betrekkelijk klein landgoedje, 2.5 ha, dat het in twee landen en drie verschillende gemeentes is gelegen met grenspaal Pl 255 midden op het domein. Door aankopen van Van Looveren, voorheen een gedeelte van Heirust, onder Kalmthout en belangen in 't Ouw Huis' vergrootte hij zijn domein.

Welkom: Kleinschalig landgoedje in Putte werd in 1920 aangekocht door Jacobus Johannes van Niftrik. Door zijn twee zonen werd later, in 1929 op het 12 ha grote domein de fabriek "Gebroeders van Niftrik" opgericht een bedrijf voor het aanmaken van persplastic producten. Het landhuis "Welkom" brandde tussen 1940 en 1941 volledig af.

't Ouw Huis: Ook Molenberg geheten, tegen de landsgrens en tussen van Niftrik en het voormalige landgoed Heirust gelegen. Kwam in het begin van de jaren twintig uit de vorige eeuw in het bezit van Frans Swarttouw een Rotterdamse stuwadoor. In Putte, zeker bij de oudere bevolking, beter bekend als het goed van Zwart-hout. Vergrootte zijn domein door de aankoop van het naast zijn eigendom gelegen chalet "**Molenberg**" van de familie Desguin, vroeger bekend onder de naam het

goedje van 'Madammeke Deschijn'. Het ongeveer 35 ha grote domein is nog steeds deels eigendom van de Swarttouw's en deels van de Schoufours.

De families van Niftrik – Desguin en Swarttouw van Dulken, van de drie voorgaande landgoederen waren nauw betrokken bij het doorsluizen van vluchtelingen van Nederland naar Frankrijk en Zwitserland.

Welcome: Ook de familie Meeus die in Belgisch Putte woonde speelde een grote rol bij het begeleiden van vluchtelingen. Zij betrokken het landhuis "Welcome" op een 1.5 ha groot domeintje aan de rijks-grens bijna palend aan de van Niftriks. De familie Meeus woonde eerst in de villa Welkom in Nederlands Putte voor het eigendom werd van de van Niftriks. In Putte noemde men huize Welcome ook wel de 'roze villa' naar de kleur waarin het gebouw was geschilderd. De gronden van Welcome zijn verkaveld en de villa onderging een grote metamorfose door er een verdieping tussen uit te halen.

Hoogenboom: Voormalig landgoed met kasteel gelegen onder Putte Stabroek aan de Oude Ertbrandstraat ongeveer 25 ha groot. Rond 1880 is er bij een verkoop sprake van een schoon buitengoed "Den Hoogenboom" Het eigendom kent van dan af verschillende eigenaars tot het in handen komt van een zekere Turksin. Hij helpt de bezetter bij het zoeken van arbeidskrachten en besluit een bewakingsdienst op te richten. Bij het einde van de oorlog sluit men hem op in de gevangenis van Sint – Gillis I. Het landhuis was intussen in verval geraakt en half gesloopt, ook door toedoen van de 'brave' burgers, en wordt in 1946 volledig gesloopt. De gronden worden in 1955 door de gemeente verkaveld. De voetbalvelden van F.C. Polderster liggen ongeveer op de plaats waar vroeger het kasteel stond.

Le Pavillon: Oorspronkelijk rond 1858 op een zandduin gebouwd jachtpaviljoen toen ook “Het Paviljoen” geheten maar door de latere eigenaars omgedoopt naar “Le Pavillon”. Het domein ligt tussen de Hoogenberg en de Paalberg in Nederlands Putte en is nu eigendom van de Belgische bankier en grootgrondbezitter van Thillo eigenaar van het landgoed de Putse Moer. De bekendste eigenaar van dit kleine landgoed is zeker kunstschilder Jean Pierre François Lamorinière, het landgoedje bleef tot op enkele jaren terug eigendom van de nakomelingen van Lamorinière, nu is enkel de voormalige boswachterwoning aan de voet van het duin nog in hun bezit. Het jachtpaviljoen werd in de loop der jaren uitgebouwd tot een heus klein kasteeltje. J.P. Lamorinière was een kunstenaar van groot formaat zodat hij zijn eigen straat in Antwerpen kreeg.

Ertbrandshof: Dit, nu ongeveer 12 ha grote landgoed, ook wel Hof van Biart genoemd, met landhuis staat en ligt in Belgisch Putte juist over het antitank kanaal. Het eerste landhuis stond vroeger iets meer zuidelijker en in een domein met bosgebied van meer dan honderd ha, maar werd afgebroken omdat het na de eerste wereldoorlog te fel beschadigd was om het te herstellen. Zowel oud als het nieuwe Ertbrandshof werd gebouwd door de familie Biart. Via verschillende eigenaars ging het over naar de familie Amelinckx, nadien de fietsenhandelaar Zagers uit Brasschaat en in 1991 wordt het eigendom van de Nederlandse mosselhandelaar Dingemanse.

Putse Moer: Het landgoed de Putse Moer, voormalig eigendom van de familie Meurisse, chocolade fabrikanten te Antwerpen, nu eigendom van de fam. Van Thillo, grotendeels in Kalmthout gelegen strekt zich ook voor een groot deel over Nederlands Putte uit. Door de aankoop van het grootste gedeelte van Heirust en Le Pavillon en het

verwerven van andere gronden vertegenwoordigd dit meer dan 200 Ha op Nederlands gebied.

Het is duidelijk dat de beschrijving van deze landgoederen (landgoedjes) in bovenstaande tekst zeer rudimentair is en dat er reeds een goede beschrijving bestaat van de grotere domeinen.

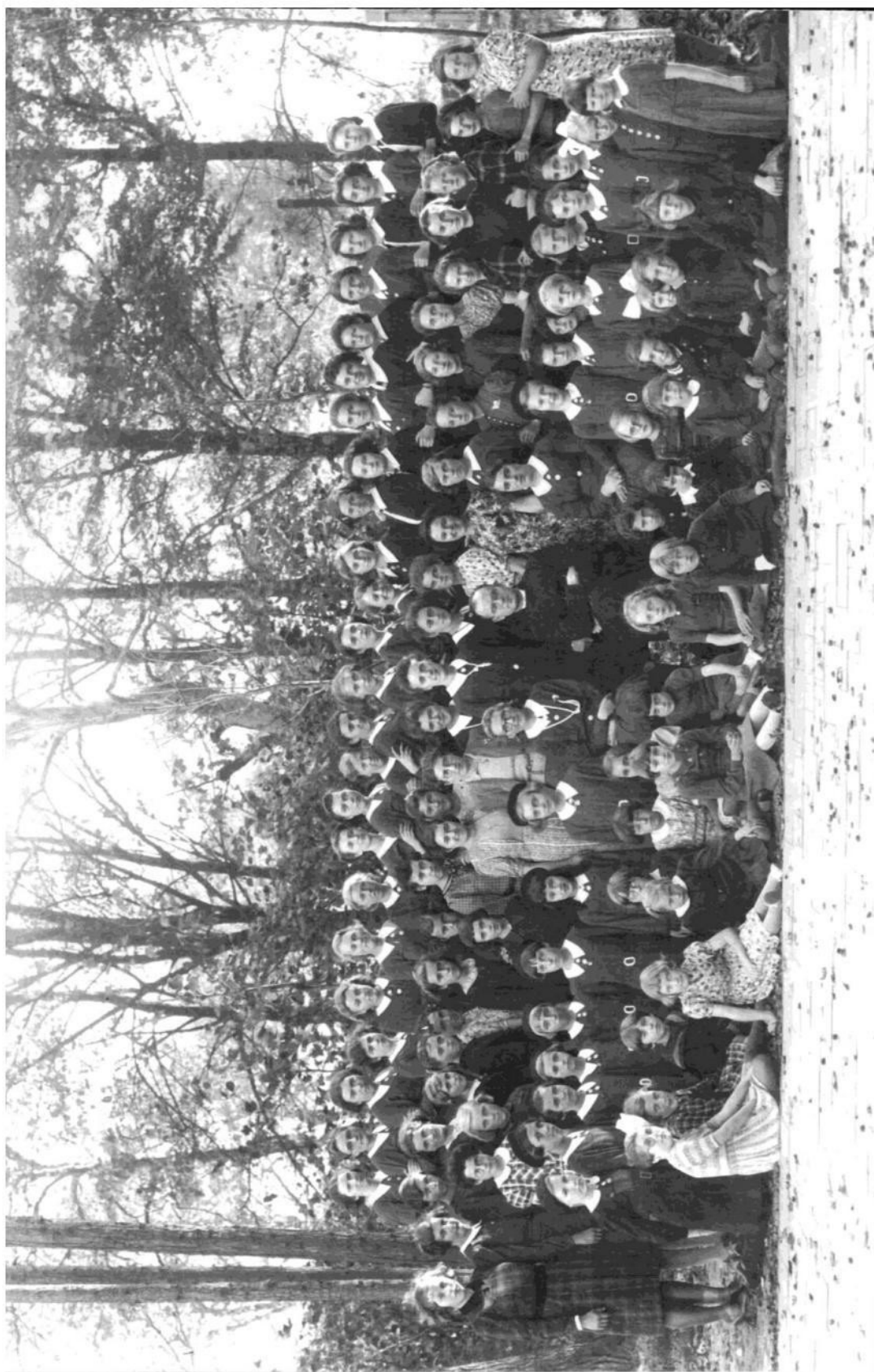
Toch is het vaak zo dat de wat kleinere domeinen ook een rol gespeeld hebben binnen de beslotenheid van het dorp.

Sommige families die hun gehele leven lang in dienst waren op zo’n domein de man bijvoorbeeld als boswachter en tuinman terwijl de echtgenote bedrijvig was in het landhuis met alle soorten huishoudelijke taken. Meestal woonden ze op het domein in een (boswachters)woning niet ver uit de buurt zodat ze eigenlijk dag en nacht beschikbaar waren. Vreemd is ook dat je dan aan andere bewoners uit het dorp van dezelfde leeftijdsgroep iets vraagt over deze vlak bij hun deur bevindende doening het bestaan ervan nauwelijks ervaren hebben. Misschien is het interessant om op enkele van de kleinere landgoederen en hun bewoners later eens terug te komen. We denken hier bijvoorbeeld in de eerste plaats aan Heirust en Het Paviljoen. We beloven u geen literaire hoogstandjes maar het verhaal van mensen uit uw buurt.

De hierboven beloofde uitgebreidere verhalen worden in een latere Tijding gepubliceerd.

De redactie.

PUZZELFOTO BIJ ARTIKEL OVER DIEN MOUS

HELPT U ONS WEER?

Informatie voor de lezer

“Tijding” is het periodiek van de heemkundekring “Het Zuidkwartier” en verschijnt 3x per jaar. Het Zuidkwartier betreft het gebied ten zuiden van Bergen op Zoom, omvattende de plaatsen Hoogerheide, Huijbergen, Ossendrecht, Putte en Woensdrecht.

Inlichtingen betreffende het lidmaatschap kunnen worden ingewonnen bij: de heer J. Halters, Stenenhoef 2, 4641 CH Ossendrecht - tel. 0164 – 67 28 54. Tevens zijn losse nummers van “Tijding” bij hem verkrijgbaar.

De normale afleveringen kosten € 3,25 per stuk (van het lopende jaar € 4,00). Speciale uitgaven en dubbeltijdingen kosten € 4,00 per stuk. (Van het lopende jaar € 5,00). Gebruikte, in goede staat verkerende, Tijdingen kosten € 2,00 per stuk. De contributie bedraagt vanaf 1-1-2004: € 15,00 per jaar, per gezin. Leden woonachting buiten de gemeente Woensdrecht wordt € 6,00 extra aan portokosten in rekening gebracht. Voor België € 7,00.

Nieuwe leden kunnen zich opgeven door middel van storting van de jaarcontributie ten name van penningmeester “Het Zuidkwartier” bij de Rabobank te Ossendrecht op nr. 14.05.21.437, of op gironummer 276.04.67 ten name van Heemkundekring “Het Zuidkwartier”, Aanwas 27, 4641 JE Ossendrecht.

Nadruk van, of overname uit “Tijding” van een artikel of gedeelte(n) daarvan in welke vorm dan ook, is zonder toestemming van het bestuur en de schrijvers van de artikelen niet toegestaan. De heemkundekring “Het Zuidkwartier” aanvaardt geen enkele verantwoording aangaande de stijl of de juistheid der artikelen, doch laat deze geheel voor rekening van de ondertekenaars.

BESTUUR HEEMKUNDEKRING “HET ZUIDKWARTIER”

Voorzitter:

mevr. F. Stoutjesdijk-Jansen
Aanwas 40, 4641 JJ Ossendrecht
tel. 0164 – 67 25 63

Vice-voorzitter:

de heer C. van Beeck
Keizerstraat 44, 4645 GR Putte
Tel. 0164 – 60 38 04

Secretaris:

de heer J. Halters
Stenenhoef 2, 4641 CH Ossendrecht
Tel. 0164 – 67 28 54

Penningmeester:

de heer A. Mattheussens
Aanwas 27, 4641 JE Ossendrecht
Tel. 0164 – 67 26 62

Bestuursleden:

de heer J. van den Bergh
Putseweg 36, 4631 CN Hoogerheide

de heer A.J. Dobbelaar, tel. 0164 – 61 44 37
Matthias Wolffstraat 14, 4631 KD Hoogerheide

de heer P. de Dooij, tel. 0164 – 61 23 16
Dorpsstraat 73, 4634 TN Woensdrecht

de heer J. van Loon, tel. 0164 – 67 27 82
Kon. Wilhelminastraat 22, 4641 GS Ossendrecht

de heer J. Wils, tel. 0164 – 61 24 47
Prins Hendrikstraat 35, 4631 KB Hoogerheide

CONTACTADRESSEN WERKGROEPEN VAN “HET ZUIDKWARTIER”

Heemschut: Vacant

Toponymie: Vacant

Evenementen: Bestuur

't Kwartier:

de heer J. Wils, tel. 0164 – 61 24 47
Prins Hendrikstraat 35, 4631 KB Hoogerheide

Distributie:

de heer J. Halters, tel. 0164 – 67 28 54
Stenenhoef 2, 4641 CH Ossendrecht

Archeologie:

mevr. K. Sion (secretariaat), tel. 0164 – 67 26 78
Eikenlaan 3, 4641 GB Ossendrecht

Oude handwerktechnieken:

mevr. V. Suykerbuyk-van Agtmaal, Raadhuisstraat 114, 4631 NJ Hoogerheide, tel. 0164 – 61 25 36

Zanggroep:

de heer A.A. Ots, tel. 0164 – 61 60 20
de Wilg 31, 4631 DD Hoogerheide

Documentatie/ Redactieraad:

kopie inleveren bij de heer J. Halters,
Stenenhoef 2, 4641 CH Ossendrecht
tel. 0164 – 67 28 54

Oude talen, gezegden, spreken enz.:

de heer W. Groffen, tel. 0164 – 61 24 41
Pasteurstraat 51, 4631 LE Hoogerheide

Kruidentuin:

de heer A.P. Princen, tel. 0164 – 62 01 87
Burg.Moorsstraat 25, 4631 EC Hoogerheide

Museum:

mevr. F. Stoutjesdijk-Jansen, Aanwas 40,
4641 JJ Ossendrecht, tel. 0164 – 67 25 63

Fotografie:

de heer A. Kil, tel. 0164 – 67 28 87
Moleneind 37, 4641 SB Ossendrecht

Genealogie:

de heer A. van Veldhoven, tel. 0164 – 67 45 05
Pottenbergen 6, 4641 HK Ossendrecht

Op de voorplaat een fragment van de kaart van Jacop van Deventer, cartograaf (1512 – 1575), gekopieerd met toestemming van de uitgever M. Nijhoff te 's-Gravenhage.

